

OVID DENSUSIANU

Sufletul latin și literatura nouă

II

BUCUREȘTI

Editura «CASEI ȘCOALELOR»

1922

Sufletul latin și
literatura nouă

N. Zăbala
22/VIII.922

300 22/VIII 9

OVID DENSUSIANU

Sufletul latin și literatura nouă

II

~~Donația~~

~~CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA~~

~~No 21895~~

BUCUREȘTI

Editura «CASEI ȘCOALELOR»

1922

Donația N. Z. HARIA

CASA SCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICA

~~No 21895~~

POESIA ORAȘELOR

Dacă literatura contemporană arată originalitate chiar atunci cînd își însușește teme care au fost tratate și altădată, cu atît mai mult apare astfel cînd aduce un fond cu desăvîrșire nou, inspirîndu-se din ceea ce mai înainte părea că nu poate avea valoare poetică. Pătrunzători mai adînci ai tainelor poeziei și călăuziți de principiul că literatura trebuie să-și întindă mereu hotarele, să nu rămînă streină de spiritul timpului, scriitorii de azi caută să derive în creațiunea lor cît mai mult din ce le ofere realitatea, să fie interpreții idealști ai vieții, să redea mai ales aspectele caracteristice ale vieții moderne. În aceste treceri dela o lume la alta ei ni se revelează ca suflete mlădioase, capabile de a primi cît mai multe și mai intense impresii din realitate și de a alege din ea tot ce poate fi transformat în emoție artistică.

Să cînți cu pasiune natura, să te extasiezi în fața priveliștilor ei, și totodată să admiri ce se desfășură în alt cadru, să preamărești lumea de care sîntem mai mult legați astăzi — aceea care e numită de obicei artificială — și să descoperi poezie în ea, desmintînd cuvintele lui André Chénier :

J'ai fui la ville aux Muses contraire,
nu este oare aceasta o dovadă de superioritate sufletească?

Natura reprezintă primitivitatea, ceea ce din timpurile cele mai depărtate se continuă pînă la noi, și de atîtea ori neschimbat, ca o imagine a eternității. Pentru a o înțelege pentru a simți farmecul ei, trebuie oarecum să aduci un suflet de primitiv, să trezești reminiscențe ancestrale, să retrăești viața celor de odinioară.

Lumea mai apropiată de noi, aceea a existenței cotidiene, lumea înălțată prin atîtea efortări de ieri și de azi, apare ca antitesa primitivității și este expresiunea prefacerilor continue a aspirațiilor spre ceva nou, spre nenumărate cuceriri, așa cum civilizația ne face să le întrezărim în mersul ei neoprit. Ca să te identifiți cu această lume, s'o trăești intens și să pătrunzi poezia ei și se cer însușiri deosebite: sensibilitate vie, comprehensiune largă, suflet complex, în stare să înțe-

leagă varietatea de aspecte, așa de nouă, așa de surprinzătoare, ale vieții contemporane.

Tocmai aceste însușiri multiple le întâlnim la scriitorii noi și ele se armonizează, se completează, pe când la cei de mai înainte se excludeau.

Cine se inspira altădată din natură simțea o repulsiune pentru atmosfera orașelor, unde poezia i se părea că nu poate găsi adăpost—părere pe care o mai întâlnim și astăzi la mulți, la cei care nu îndrăznesc să treacă peste îngrădirile tradiționalismului literar.

Orașele omoară inspirația, se zice, pentru că ele au ceva artificial și unde apare artificialul nu mai este loc pentru poezie. Într'un oraș, ne spun misoneiștii, apologiștii primitivismului, totul e mecanizat, stereotipat: înfățișarea lui, cu clădirile înșirându-se una ca și alta, fără farmecul varietății, cu străzile tăiate geometric, ne lasă reci, nu spune nimic unui suflet de poet, nu poate exalta imaginația. E și urît un oraș modern, adaugă aceiași nemângâiați căutători de frumos: unde poți găsi în el ceva care să-ți odihnească, să-ți încînte privirile? Ziduri mastodontice și posomorîte, usine ce spintecă zarea ca o diră de cuțit înfipt de un barbar într'un tablou, ici și colo cite un arbore înnăbușindu-se între îngrămădirile de pietre, iar, sus, cerul ca o

pată de albastru întunecat de fum... Și cei pe care îi adăpostește orașul? Suflete mecanisate și ele, reci, veștejite în lupta pentru viață, necunoscînd acea tinerețe, acea spon-taneitate, din care răsare poesia.

Impotriva acestui verdict aruncat asupra lor orașele vin să protesteze. Și protestarea are dreptatea de partea ei, pentru că ne amintește o judecată elementară, aceea care spune că nu poți pune alături două lucruri funda-mental deosebite, nu poți cere unuia ce este însușirea celuilalt. De o parte natura, de altă parte orașele — ce deosebire mare între ele, și nu este o rătăcire să pretinzi celor din urmă ce este propriu celei dintîi? Natura are poesia ei, și zadarnic ai căuta-o în orașe. Greșala celor care nu găsesc nimic poetic în lumea orașelor e că nu recunosc altă poesié decît cea din mediul rustic; după ei, numai acest mediu ar avea darul să ne inspire. Dar poesia nu e numai unde o caută unii, nu e privilegiul cutărei părți de pe pămînt — ea nu cunoaște localisări. Deci pentru ce ar lipsi din orașe? Nu au și ele armonii de linii, varietăți de colori, feerii de lumină — minunate feerii ce înfloresc cînd coboară umbrele serei! — nu au grădini ce încîntă cu aleile în șerpuiți grațioase, cu arborii și florile cele mai rare, cu jocurile capricioase

de ape, nu au monumente de artă care, pe lângă admirația pentru cei care le-au înălțat, trezesc în noi nenumărate amintiri, ne evocă viața celor de altădată, gândurile și faptele lor, luminînd din depărtări pe ale noastre?

De sigur, nu e tot frumos într'un oraș — de cîte ori trecînd pe străzile lui nu ți se întimplă să fii neplăcut impresionat... — dar aceasta nu-i răpește farmecul, nu-l face nepoetic. Nu e numai decît nevoie ca un lucru să fie frumos în înțelesul obișnuit pentru ca să fie poetic.

Concepției de altădată care limita domeniul poeziei îi opunem azi o concepție mai largă, aceea care identifică poezia cu tot ce este caracteristic, expresiv, interesant prin anumite însușiri. Pentru un pictor, un sculptor modern nimic nu este lipsit de valoare artistică de îndată ce presintă ceva deosebit, în stare să ne emoționeze — chiar așa zisul, în limbajul curent, „urît“ apare în ochii lor demn de transpus în artă dacă se înfățișează cu o notă particulară, puternic impresionantă. Tot așa un compositor nu se oprește azi la asociații de sunete melodioase, care singure se credea altădată că pot fi redată în musică: el găsește elemente de artă și în ceea ce pentru alții e lipsit de armonie, confus, sgotmos. Aceeași concepție călăuzește și pe

scriitorii moderni: ei nu se gîndesc să poetizeze numai frumosul convențional, ci tot ce li se pare semnificativ, tot ce are un înțeles adînc sufletesc și ne poate mișca. Orașele — chiar cu părțile lor „urite“ — au înainte de toate ceva caracteristic, impunător, sînt expresiuni sufletești, condensări de viață, și aceasta le dă valoare poetică.

Cum, de altă parte, estetica nouă acordă un loc de frunte dinamismului, cum ne-am deprins să admirăm tot ce este mișcare, forță în acțiune, desfășurare de energii, înțelegem iarăși pentru ce orașele fascinează imaginația poeților: în ele pulsează ritmul vieții intense, ele întrețin sufletul nostru într'o continuă agitație, îi dau cele mai puternice stimulente.

Cît despre credința că mediul orașelor mecanizează, sterilizează sufletele, omoară în ele spontaneitatea, făcîndu-le inapte de a simți poezia, se poate spune că ea e datorită lipsei de discernămint psihologic și generalisărilor false, pornite din observațiuni superficiale, din constatări izolate. Firi refractare poeziei întîlnim, fără îndoială, adeseori printre orășeni, dar nu se întîlnesc tot așa în lumea dela țară? Și ce ne îndreptățește să susținem că ele sînt astfel tocmai pentru că au trăit în mediul orășenesc? Nu putem mai curînd presupune că această insuficiență a

lor își găsește explicația în ele înseși, în cauze organice, că în orice mediu ar fi trăit ele ar fi rămas tot așa de refractare poeziei? Că vieța în mijlocul orașelor are o anumită înrîurire asupra noastră, ne face să ne sculptăm un suflet special — aceasta nu o putem contesta. Că ea ne duce la un fel de mecanizare, ne impune o disciplinare a gândurilor și faptelor noastre — nu contestăm nici aceasta. Urmează însă de aici că trăind la oraș devenim naturi antipoetice? Dacă ar fi așa, orice progres, toată cultura ar trebui condamnată, pentru că ar apărea ca o cauză de atrofiere a sensibilității noastre. Chiar gânditori mai de samă, se știe, că s'au alarmat de această influență desastroasă pe care ar avea-o progresul civilizației asupra poeziei. S'au alarmat însă de prisos și îngrijorarea lor venia de acolo că erau de fapt minți simpliste, care nu înțelegeau sufletul omenesc, bogăția lui de însușiri, tainele ascunse în el. Timpul, de altfel, a venit să-i desmintă sub ochii noștri, pentru că tocmai într'o epocă de „mașinism“ ne-a fost dat să asistăm la o minunată eflorescență poetică... Nu, vieța orașelor nu distruge în noi sentimentul poetic; dacă ea pare că ne mecanizează sufletul, îl îndreaptă în anumite direcțiuni, îi dă o întipărire specială, această

mecanisare — de altfel necesară în condițiunile existenței de astăzi — este numai parțială, nu împiedecă manifestarea liberă, spontană a forțelor, nu atinge fondul nostru sufletesc așa încît să-l facă incapabil de a simți poesia.

Să nu ne mai bocim deci pe ruinele închipuite ale poesiei în orașe, să nu mai suspinăm după presupusa scădere a spontaneității în sufletul modern. Poesia nu va pieri niciodată oricîte șiruri de usine se vor înălța și dacă ea va continua să nu mai fie naivă, primitivă — se vor găsi de sigur și atunci, ca și azi, de aceia care să regrete, pentru că nu o vor putea înțelege decît astfel — ea va da dovadă că a urmat mersul firesc al vieții, că s'a supus fatalității veșnicelor prefaceri, dela care nu se poate sustrage nici literatura.

Anii trec și tot mai deșartă se arată încercarea celor care vreau să întoarcă poesia pe căile de altădată și împreună cu ea viața, îndemnîndu-ne spre un ideal care s'ar putea numi retrograd. Ce a rămas oare din tot apostolatul unui Tolstoi, din stăruința lui fanatică de a ne converti la ceea ce credea că e mîntuirea noastră? După el, civilizația nouă era numai o ilusie de progres și — mai mult — o primejdie, pentru că i se părea că ne duce la perversiune, la degenerare, la

un fel de barbarie și de aceea gîndul lui mergea spre o întoarcere la viața simplă, patriarhală de altădată. Judecînd astfel și descoperind barbari în jurul lui, Tolstoi nu-și da samă că tocmai în el se ascundea un astfel de barbar, de întîrziat care, neînțelegînd viața modernă, neputîndu-se adapta ei, o blestema și, pentru ca să-și găsească liniștea sufletească, se refugia în primitivism, unde chema și pe alții să-l urmeze. Chemări pierdute în pustiu, pentru că

La vie est à monter, et non pas à descendre¹.

Tolstoismul, și ca doctrină filosofică și ca formulă literară, era tot ce putea fi mai opus aspirațiilor moderne și de aceea a rămas fără ecou. Pe cînd el se pierdea în utopii, aceste aspirații își găseau expresiunea literară în opera cîtorva scriitori care își dedeau samă cum trebuie să fie literatura viitorului. E meritul simoliștilor de a fi înțeles că poezia trebuie modernisată, pusă în acord cu viața care ne încunjuară, pentru ca să ne regăsim în ea, pentru ca să nu mai pară ceva arhaic, un anacronism.

Cît de așteptată era inovația adusă de simoliști și ce temeieri reale o susțineau s'a

1. E. Verhaeren. *Les rêves—La multiple splendeur.*

putut vedea din repercusiunea pe care a avut-o, din entuziasmul cu care și alții și-au însușit-o.

A te inspira din viața orașelor, a cînta desfășurarea energiilor nouă, e azi o temă curentă și din ea și-au făcut un punct de program aceia care, mergînd pe drumul pe care l-au deschis simbolisții, au venit — sub denumirea de unanimiști, dinamiști, paroxiști, futuriști — să sporească rîndurile adeptilor unei poezii eminamente moderne.

În formularea principiilor, în mijloacele de realizare a lor, unele divergențe despart, e adevărat, pe acești partizani ai renovării poetice — de aceea îi vedem grupați deosebit; asupra unui punct însă toți sînt de acord, acela anume că poezia trebuie să fie expresiunea vieții actuale, cu toată varietatea ei de nuanțări și așa de diferită de cum se trăia altădată.

Să ascultăm cum își enunță crezul lor literar unanimiștii, și pentru aceasta să dăm cuvîntul lui Jules Romains, protagonistul lor, care acum cîțiva ani spunea :

Une conscience nouvellement née travaille à supplanter l'esprit humain. Jusqu'ici, la pensée et l'âme ont eu pour sièges visibles et pour organes des individus. La plus grande âme, Gœthe ou Hugo, n'a jamais dépassé les limites d'une personne; et c'est l'âme individuelle que nous considérons comme le

chef-d'œuvre de la vie, comme le sommet de la terre. Or, les „groupes“, les groupes faits d'hommes les plus petits et les plus vastes, les couples, les rassemblements, les foules, les villages, qui menaient depuis des siècles une vie mystérieuse et muette, que nous frôlions, que nous pénétrions, où nous nous fondions sans rien deviner, viennent d'affirmer enfin leur présence surhumaine... Un règne nouveau commence, avec des ébauches et des balbutiements. Il s'apprête à inventer d'autres formes de la matière et de l'âme¹.

Unanimismul pleacă, deci, dela ideea că fiecare din noi, conștient ori inconștient, se manifestă după sugestiunile pe care le primește din viața generală, că gândirea, simțirea, actele noastre sînt determinate de tot ce predomină în mediul în care trăim, că, cu alte cuvinte, individualitatea noastră se confundă cu sufletul colectiv, al mulțimilor. Ideea aceasta nu e nouă și Jules Romains nu a făcut decît să transpună în literatură teoriile sociologice ale lui G. Tarde, G. Le Bon, E. Durckheim², ceea ce a făcut pe unii să numească poeziile lui și ale celorlalți u-

1. *Revue bleue*, 1909, II, 316.

2. Concepția dela care pleacă unanimiștii putem spune că e și mai veche — o găsim la Emerson, care într'o scrisoare către Carlyle spunea: „ce puțin din tine însuți cuprinde voința ta! Mai pre sus de ea cîtă putere au raporturile strînse cu fiecare din noi.“ (Carlyle et Emerson, *Correspondance*, 54).

nanimiști „tratate ritmate de psihologie socială“. De altfel, nici în poezie nu se poate spune că unanimiștii au avut prioritatea acestei idei; înaintea lor Verhaeren a cîntat vieța mulțimilor din orașele moderne și mai înainte încă romancierii au tratat deseori această temă. Unanimiștii nu au făcut decît să-și însușească o idee pusă în circulație mai de mult, prezentînd-o ca principiul fundamental al programului lor, care apare astfel mai redus, de un orizont mai strîmt decît al simboliștilor, pentru că aceștia au plecat de la concepții mai largi în acțiunea de reformare a poeziei și nu și-au circumscris inspirația între limitele pe care și le-au impus unanimiștii. O altă parte slabă a poeziei unanimiste e că exagerează principiul dela care a pornit, îi dă o interpretare unilaterală și-l aplică deseori cu un pedantism supărător, cum vom vedea mai departe.

Paroxiștii și dinamiștii nu au direct nici o filiațiune filosofică. Ei își zic așa pentru că susțin că poezie superioară nu poate fi decît aceea care ne duce la un fel de exaltare, la o stare de paroxism, ne face să adorăm tot ce este desfășurare de energie, izbucnire de forțe și cum lumea orașelor sintelisează pe omul de vieță intensă, acolo trebuie căutate motivele de inspirație. Propriu zis, nimic nu deose-

bește pe paroxiști de dinamiști — de aceea vedem pe unii poeți figurînd cînd într'o grupare, cînd în cealaltă ; diferențierea e numai formală și datorită împrejurărei că unora li s'a părut mai potrivită cu tendințele lor denumirea de „paroxiști“, altora cea de „dynamişti.“¹

Să lăsăm cuvîntul și paroxiștilor și dinamiştilor pentru ca să cunoaștem mai de aproape părerile lor.

Căutînd să se facă interpretul sentimentelor generației poetice mai nouă, N. Beauvain se exprimă astfel într'un articol, *La poésie de l'époque*² :

A l'art pour l'art, ce non-sens social, né d'un mépris transcendant pour l'humanité agissante et productrice... la génération lyrique présente oppose l'art pour la vie...

Elle se trouve ainsi en parfaite conformité avec la philosophie anti-intellectualiste contemporaine, qui est

1. Termenul de „paroxism“ pare să fi fost pus în legătură cu poesia nouă pentru prima oară de A. Mockel, *Propos de littérature*, 61, acum vre-o treizeci de ani, și nu cu intenția de a designa o anumită școală. El a fost reluat în anii din urmă și lansat de cîțiva poeți ca denumire a grupărei lor; v. H. Maassen, *La poésie paroxyste*, Liège.

2. *Mercur de France*, 1914, 16 ian., 278; v. și răspunsul lui Beauvain la ancheta publicată de J. Muller și G. Picard, *Les tendances présentes de la littérature française*, 1913.

également un retour à la vie, et les autres arts novateurs qui, par leur esthétique dynamique, celle du mouvement, cherchent aussi un rapprochement plus direct et plus profond avec le réel.

Făcînd procesul „artei pentru artă“, Beau-duin reintroduce o interpretare falsă a acestor cuvinte, lăsînd să se înțeleagă că cei care cultivă această artă ar fi niște rătăciți, niște pasionați pentru nimicuri și divagări. „Arta pentru artă“ e, de fapt, arta adevărată, conștientă de menirea ei, neurmărind scopuri streine, rămînînd departe de preocupățiuni care ar coborî-o din înălțimile de unde așteptăm revelațiunile ei. Și această artă nu se poate spune că nu are nici o valoare pentru noi, pentru viață; ea e binefăcătoare prin însuși idealismul care o însuflețește, ea ne deprinde să privim cu alți ochi lumea și face din noi individualități superioare, forțe radiînd lumină în jurul lor.

Judecă deci greșit Beau-duin cînd despre scriitorii anteriori celor mai tineri spune că s'au lăsat să fie prea fascinați de formula „artei pentru artă“. Prin aceasta e și nedrept cu ei, pentru că nu se poate afirma că au avut disprețul pentru „l'humanité agissante et productrice“. Tocmai simboțiștii au cuprins într'o largă simpatie această „humanité“, ei au fost cei dintîi care au glorifi-

cat în poezie pe omul modern, pe muncitorul aprig, mînat de dorul cuceririlor materiale ori spirituale, și dacă nu ar fi fost simboलिști nu s'ar vorbi azi de paroxiști, de dinamiști. Voind să exagereze meritele generației mai nouă, Beauduin coboară pe scriitorii care au precedat-o, neținînd samă de cît li se datorește, uitînd că ei au pregătit calea celor mai tineri, care, de altfel, nu au încă o operă care să poată sta alături de cea simbolistă.¹

Cînd Beauduin, pentru a pleđa cauza noilor veniți, susține că tendințele lor sînt în acord cu filosofia antiintelectualistă dominantă azi, lasă iarăși să se înțeleagă că scriitorii mai bătrîni, un Verhaeren, Henri de Régnier, Vielé-Griffin, ș. a., cu alte cuvinte simboलिști, ar fi fost adepții unei estetice opuse concepțiunilor nouă filosofice, ceea ce este de asemenea inexact, pentru că tocmai despre simboलिști s'a spus că au avut intuiția acestor concepții² și deci nici în a-

1. Dependința paroxismului de simbolism e totuși recunoscută de alții, ca F. Jean-Desthieux, de pildă, într'un articol din *La vie des lettres*, I, 494.

2. În volumul lui Tancred de Visan, *L'attitude du lyrisme contemporain*, chestiunea e cercetată de aproape.

ceastă privință nu sînt rămași în urmă, nu sînt în orice cas „învechiți“ față de paroxiști și dinamiști. De altfel, asupra termenului de „antiintelectualist“, de care se abuzează și căruia i se dau interpretări false, vom avea ocaziune să stăruim mai mult cînd vom studia alte aspecte ale literaturii contemporane.

Continuînd, Beauduin precizează astfel ce urmăresc poeții cei mai noi:

Les poètes ne veulent plus s'endormir „sous le cèdre bouddhiste“, en ressassant les envoûtantes litanies de la désespérance humaine, mais, le bâton à la main, s'avancer sur la grande route à la rencontre des vivants. Car si notre époque est celle de l'intuition divinatrice et du clairvoyant délire non celle de la songerie vague et de l'aspiration informulée — elle est surtout celle de „l'acte“ ...

[Les lyriques actifs] ...ont compris les éléments de poésie contenus dans les formidables cités modernes, dans les locomotives des grands express, dans les évolutions extra-rapides des aéroplanes, dans une automobile de course de 100 chevaux....

Epoca de azi, prin urmare, nu ne-ar mai îngădui reverii, aspirații vagi, pentru că acestea ne-ar depărta de cultul energiei, gesturilor hotărîte, faptelor care duc la eroism

E ceva prea unilateral ce susține Beauduin aici; se vede o alunecare pe panta exagerărilor. După dînsul, poesia ar trebui să

excludă tot ce ne îndeamnă spre vis, tot ce ne chiamă din cînd în cînd în lumile eterate, pentru că numai astfel și-ar putea păstra vigoarea, sănătatea. E o limitare pedantă a domeniului poeziei, o îngrădire a libertății de inspirație, un imperativ categoric care ne impune să înnăbușim în sufletul nostru anumite predispoziții, să-l mutilăm, să-l „desumanisăm“ — Beauduin reproșează altora „desumanisarea“, pe cînd tocmai teoria sa duce la așa ceva. De ce să nu se permită unui poet să se cufunde în reverii, să lase imaginațiunea lui să rătăcească pe oriunde se simte atrasă și din aceste rătăcirii să ne aducă lucruri care să ne încînte? I se poate cere oare să privească mereu usine, mașini, să se oprească prin porturi, prin gări și să nu aibă clipele lui de avîntare a fantasiei, de peregrinări prin ireal? Și a visa înseamnă numai de cît a-ți moleși sufletul, împiedecă pe cineva de a fi un om energic?

O asemenea părere am arătat în altă parte cît este de greșită. Estetica preconisată de Beauduin și de adepții săi e, evident, unilaterală și pleacă dela o psihologie prea simplistă. Efectele ei se văd, de altmintrelea, chiar în scrierile paroxiștilor, reduse la două, trei teme care revin mereu și lipsite prea

deseori de acel orizont emoțional larg care deosebește poezia de semi-poesie.

Alături de paroxiștii și dinamiștii din Franța trebuie să punem pe futuriștii italieni, deoarece-i apropie o afinitate de idei, dar asupra unor puncte aceștia țin să meargă mai departe și să se manifeste ca adevărați revoluționari, să întrecă prin exagerările lor pe cei mai îndrăzneți iconoclaști literari. Cum înțeleg dinșii literatura, arta, am arătat mai de aproape în cursul de acum patru ani asupra poeziei italiene contemporane; de data aceasta mă voi mărgini să relevez din programul lor, plin de ciudățenii, punctele de contact cu scriitorii grupărilor amintite și în ce spirit concep dinșii literatura viitorului.

În manifestul care venia să vestească (în *Le Figaro*, 20 febr. 1909) aparițiunea futurismului, F. T. Marinetti spunea :

La littérature ayant jusqu'ici magnifié l'immobilité pensive, l'extase et le sommeil, nous voulons exalter le mouvement agressif, l'insomnie fiévreuse, le pas gymnastique, le saut périlleux, la gifle et le coup de poing.

Nous déclarons que la splendeur du monde s'est enrichie d'une beauté nouvelle : la beauté de la vitesse. Une automobile de course avec son coffre orné de gros tuyaux tels des serpents à l'haleine explosive.... une automobile rugissante, qui a l'air de courir sur de la mitraille, est plus belle que la *Victoire de Samothrace*...

Il n'y a plus de beauté que dans la lutte. Pas de chef-d'œuvre sans un caractère agressif. La poésie doit être un assaut violent contre les forces inconnues, pour les sommer de se coucher devant l'homme.

Cum se poate vedea, „noutatea“ futurismului e aceeași ca a paroxismului, dinamismului, cu deosebirea că e proclamată pe un ton agresiv și cu gesturi de incendiari. Nota originală întru câțiva a futuriștilor ar fi în atitudinea pe care o iau față de ce reprezintă trecutul; susținând că numai modernitatea trebuie să preocupe pe un scriitor, dinșii condamnă orice vorbește în numele altor veacuri, orice amintește tradiția, și pentru ca să nu mai avem cultul „vechiturilor“, să ne lecuim de idolatria „passatistă“, cer să se pună foc museelor, bibliotecilor. De mirat că nici unul din adepții școalei din Milan nu au preamărit în versuri amintirea unui Eros-trat sau Genseric — predecesori ai lor — ori zelul cu intenții civilisatoare în sens futurist al celor care au devastat Louvain-ul și Reimsul.

Au exagerat și alții în afirmarea convingerilor lor, dar analele literaturii nu au înregistrat pînă acum asemenea „principii“ ducînd la monstruoșități de gîndire, și în loc ca să modereze cu vremea aceste rătăcirii futuriștii țin cu tenacitate la ele, le reedi-

tează, uneori amplificate, în reviste, broșuri, conferențe, fac o propagandă sgomotoasă pentru a le impune și sînt mîndri de a le afișa. Dacă mulți îi desaproabă, privesc cu un surîs frămîntările lor—și la ce mijloace de fantasmă de clowni nu recurg ca să atragă atenția... —, dacă pe unii îi aud numindu-i „gli allegri poeti di Milano“, dînșii nu stau să se gîndească, în presumpțiunea tor, că aceștia nu pot fi toți dintre nepricepuți, dintre nelipsiții adversari ai oricărei înnoiri, că printre ei sînt și de aceia care judecă cuminte și cu dreptate cînd nu împărtășesc extravaganțele lor.

Felul de a se manifesta al altor scriitori și ceea ce au realizat ei ar fi putut arăta futuriștilor că nu este nevoie de asemenea procedee pentru a cîștiga o cauză literară. Urmărind literatura din alte părți și procedînd cu mai mult spirit critic, dînșii ar fi ajuns iarăși să înțeleagă că acea poezie modernisată pe care o reclamă e o poezie fără amploare, trunchiată. A te mîrgini — cum spuneam despre paroxiști și dinamiști—să cînti vieața din usine sau porturi, etc., înlăturînd s'au reducînd la ceva accidental alte teme — sentimentul naturei, lirismul izvorît din aprofundarea unor emoțiuni intime—e ceva anti-literar și nelogic, mai ales cînd se vorbește de

lărgirea domeniului poetic: introducînd elemente nouă de inspirație nu trebuie să elimini altele, să sacrifici ceea ce are tot atîta valoare poetică.

Dar chiar în realizarea literaturii pe care și-au impus-o futuriștii sînt încă mult în urmă, deși drumul le-a fost pregătit de scriitorii franceși. Modernismul din care își fac o glorie e mai mult superficial, o atitudine căutată, o posă. Poesia lor trădează artificialitate și chiar ceva confus, haotic; se vede și mult retorism în ea — „retorism de șoferi“ —, cum și o uniformitate ce-ți face impresia că futuriștii scriu ca niște elevi cărora li s'a dat aceeași temă și fiecare caută, cu cîteva frase de efect, cu imagini nu totdeauna fericite, cu îngrămădiri de interjecții, să-i dea un „vernîs“ literar.

Cu toate acestea futuriștii cred că au îndeplinit marea operă pe care și-au propus-o, că, grație lor, literatura italiană a însemnat „la grande ora“ de mult așteptată. Publicînd, acum doi ani, antologia poesiei futuriste, Marinetti spunea în prefață:

Italia retorică, profesorală, greco-romană și medievală a lui Carducci, Italia georgică, tînguitoare și nostalgică a lui Pascoli, Italia bigotă a piticului Fogazzaro, Italia erotomană și de vechituri a lui d'Annunzio, tot „passatismul“ italian, într'un cuvînt, e mort pentru

toldeana și îngropat. După ce am asistat, cu priviri de dispreț, la înmormântarea lui, mă bucur că pot rosti cu glas tare numele noilor poeți futuriști¹...

Tocmai așa repede nu știm să fi murit Italia retrogradă—actul ei de deces, de care vorbește Marinetti, nu pare autentic. Că trebuie să moară este fatal, și în literatură asemenea morți trebuie grăbite. Au futuriștii măcar meritul de a fi descoperit părțile vulnerabile ale literaturii italiene de pînă acum și de a fi contribuit la răspîndirea convingerii că altă literatură trebuie să-i ia locul? Aceasta, da, trebuie să fim dreți și s'o recunoaștem. Ei și-au dat într'adevăr samă că literatura a rămas prea mult timp în Italia departe de curentele regeneratoare din alte țări și că o modernizare a ei, în toate direcțiile, se impunea. Sub sugestiuni din Franța, dinșii au însemnat în programul lor cîteva idei juste: inspirația din viața modernă și, în ce privește forma, principiul versificației libere, amîndouă luate dela simbolisți și continuatorii lor, deși Marinetti și tovarășii săi nu vreau parcă să o recunoască, nu o mărturisesc fățiș². Sub

1. *I poeti futuristi*, Milan, 1912, 10.

2. Că futurismul nu e așa nou cum îl presintă adeptii lui au relevat-o și G. Papini, *Il mio futurismo*, 7, și Ruben Darío, *Letras*, 230.

eticheta futuristă aceste idei au avut însă nenorocul să sufere denaturări; de altă parte, alături de ele am văzut furișându-se extravagante, aberații și în propagarea lor futuristii au arătat o impulsivitate nesocotită, brutală, barbară, de „casseurs de vitres“, ceva antipatic, ca de prusianism trecut în literatură, uitînd că temperamentul latin, oricît de vioi ar fi, știe să pună în manifesturile lui măsură, tact, să evite grotescul.¹ Asemenea procedee au aruncat o umbră asupra lor, i-au făcut antipatici celor mai mulți, au împiedecat să se distingă ce dă unele temeuri acțiunii lor. Vor înțelege futuristii că lupta lor, dacă e continuată cu metodele de pînă acum, riscă să rămînă prea stearpă, că trebuie de acum înainte să aducă o limpezire în ideile pe care le apără și să dea opere de maturitate? Pentru viitorul literaturii italiene ar fi de

1. Marinetti invocă totuși latinitatea cînd spune într'un loc, *I poeti futuristi*, 22: „v'am învățat să urîți bibliotecile și museele, pentru ca să vă pregătiți să urîți *intelligenza*, redeşeptînd în voi intuiția caracteristică raselor latine“. Tot acolo însă (10) găsește că tradiția latină trebuie alungată din cultură: „vrem ca guvernul... să suprimе limbile greacă și latină, plagă de moarte pentru tinerimea italiană, și să înlocuească prea multele școli clasice cu școli profesionale de agricultură, industrie și comerț“. Bizară părere și ciudată apărare a latinității...

dorit să vedem cît mai curînd această bună îndrumare și alături de futuriști să se ivească alții care să înlesnească triumful principiilor în acord cu aspirațiile contemporane.

Dacă poate să pară curios că viața modernă, lumea orașelor, așa aproape de noi, mereu sub ochii noștri, a așteptat atîta timp pînă să deștepte interesul poeților, aceasta se explică totuși cînd ținem samă de anumite cauze de ordine psihologică și literară. E în firea noastră să privim deseori cu indiferentism, să disprețuim ce este prea aproape de noi; contactul zilnic cu unele lucruri le face să ne apară banale, prea familiare celor mai mulți pentru ca să se insiste asupra lor. Orașele, pe care le cunosc atîția, în mijlocul cărora își duc existența cotidiană, ce interes pot presenta — și-au zis poeții — pentru ca să fie descrise în versuri? Tirania tradiționalismului literar, predilecțiunea pentru teme literare consacrate de mult și prejudecata că orașele nu au nimic atrăgător, sînt mai curînd respingătoare, au contribuit de asemenea, și într'o măsură mai mare, ca poeții să excludă din preocupățiunile lor literare prefacerile întîmplute în viața modernă.

A trebuit astfel o intuiție literară deosebită și, în plus, curajul de a porni pe o cale nouă

pentru ca poezia să nu mai fie ținută departe de ce îi reserva resurse bogate de inspirație. În generația simbolistă aceste însușiri s'au găsit întrunite în personalitatea lui Verhaeren și de aceea la opera lui trebuie să ne referim de atâtea ori cînd e vorba să urmărim progresele poeziei în ultimele decenii.

Pentru ca să cunoaștem felul în care orașele au impresionat sufletul marelui poet să ne oprim întîi la poezia *La ville*¹. Într'o formă lapidară primul vers exprimă visiunea care se desprinde din haosul unui oraș, ne deschide de-odată o perspectivă maiestooasă :

Tous les chemins vont vers la ville.

Cufundat în fum, în ceață, orașul își desfășură imensitatea în contururi vagi, ca și cum ni s'ar arăta în vis :

Du fond des brumes,

Là-bas, avec tous ses étages

Et ses grands escaliers et leurs voyages,

Jusques au ciel, vers de plus hauts étages,

Comme d'un rêve, elle s'exhume.

Rînd pe rînd contururile se precisează : peste străzile prin care turnică mii și mii de oameni cu pași grăbiți își întinde bolta de fier cîte un pod peste care aleargă trenuri; dintre zidurile ciclopice se înalță, îndrăznește, usinele; stîlpi uriași întind brațe de care a-

1. *Les villes tentaculaires.*

tîrnă globuri ce luminează uneori și în miezul zilei; un rîu, ca de păcură, șerpuește printre malurile zidite; vapoare trec întruna și altele stau nemișcate, așteptînd semnalul plecării; sirene adaugă strigătul lor ascuțit la sgomotele asurzitoare ce se ridică din toate părțile — și astfel, în acest vălmășag, în această înfrigurare, orașul își reîncepe în fiecare zi viața, făcîndu-ne să ne închinăm puterei lui:

C'est la ville tentaculaire,
 Debout,
 Au bout des plaines et des domaines.

Cînd coboară seara, orașul ia altă înfățișare: miile de lumini ce răsar de-a-lungul străzilor, cheiurilor, la ferestre, îi dau ceva fantastic:

..... lorsque les soirs
 Sculptent le firmament, de leurs marteaux d'ébène,
 La ville au loin s'étale et domine la plaine
 Comme un nocturne et colossal espoir;
 Elle surgit: désir, splendeur, hantise;
 Sa clarté se projette en lueurs jusqu' aux cieux,
 Son gaz myriadaire en buisson d'or s'attise,
 Ses rails sont des chemins audacieux
 Vers le bonheur fallacieux
 Que la fortune et la force accompagnent;
 Ses murs se dessinent pareils à une armée
 Et ce qui vient d'elle encore de brume et de fumée
 Arrive en appels clairs vers les campagnes.

Orașul înălțându-se prin umbre „ca o speranță uriașă“, răsfriugându-și măreția în lumini tremurătoare ca neliniștea din sufletele noastre, lăsînd să se piardă în depărtări șerpuirile lui de fier ca drumuri spre care ne chiamă fericirea înșelătoare — e orașul pe care-l cunoaștem fiecare și astfel cum l-au redat pînzele și aqua-fortele unui Turner, Raffaelli, Brangwin. Poesia a înlesnit însă de data aceasta potențarea efectului: elementele concrete le vedem asociate cu elemente abstracte, sîfletești, procedeu pe care îl întîlnim și alteori la Verhaeren, dînd descrierilor sale o notă deosebită, dramatisîndu-le.

Dela versurile lui Verhaeren să trecem la acelea ale paroxiștilor pentru ca să vedem cum presintă și ei această temă, care am văzut că e considerată de ei ca trebuind în primul rînd să oprească atențiunea unui poet nou. Din poeziile publicate mai în urmă de N. Beauduin să desprindem un pasaj care ne va face să cunoaștem și felul de a scrie al paroxiștilor:

O Tourbillonnements de fièvre où tout s'attire!

La Ville est en folie, la Ville est en délire;

Les autobus passent ailés,

Les foules vont à l'aventure,

Et les tramways et les voitures

Ronflent et semblent s'envoler.

Les annonces flamboient tordant leurs conleurs crues
 Au front d'or de la ville immense.

Les cafés-bars offrent au long des rues
 Leur griserie et leur démente...

Ha! les bouges et les bazars et les théâtres,
 Les magasins et leurs millions d'yeux....

Ha! les rafales des machines,
 Les éclairs des trolleys sur l'ombre qui s'effare....

Tout cela, tout cela,
 Qui ronfle et roule et tourne et va,

Me tient, m'enlace, m'électrise,
 Souffle sur mon âme et l'attise,

El me met en la chair

Toute la vie avec sa foudre et ses éclairs!¹

Intenție de a poetisa, nu poezie adevărată. Cuvintele aleargă unele după altele, impuse, căutate; enumerări după enumerări duc la ceva greoi, obositor; orașul ne e prezentat mai mult după aspectele lui exterioare și într'un ton prea discursiv. Lipsește din această descriere atmosfera evocatoare, transpunerea poetică a motivelor reale, substratul sufletec și lirismul care să ne emoționeze — chiar când Beauduin dă descrierei sale o tonalitate sufletească, ea apare dictată, nefăcând un tot cu restul versurilor, nederivînd mai firesc și mai viu din motivul fundamental.

1. *La vie des lettres*, II, 56-57.

Iată imensele catedrale
 Cu lei de marmură albă lângă portaluri
 Și cu Cariatide dărăpănate de care se razimă
 [cete de cerșitori....

Iată întunecata morgă,
 Expoziția morței...

Și rîuri blînde trec încet
 Pe sub jugul podurilor,
 Ca rîuri de plumb topit¹.

Iată și un tablou al orașului în jocul de
 lumini al reverberelor—de Libero Altomare:

Imi plac luminile îndrăznețe
 Care străpung bolnava noapte
 Impodobită cu pietre scumpe, care sfîrtică
 Toate vălurile visurilor plutind deasupra
 Orașului adormit;

Globurile electrice
 Care împrăștie insomnia
 În vinele lui amortite².

Ce departe sîntem de poesia lui Ver-
 haeren! O schiță sîngace poate fi pusă ală-
 turi de un tablou în care vorbește adevărata
 artă?...

Să pătrundem mai departe în lumea ora-
 șelor, să ne oprim pe unde răsună mai pu-
 ternic clocotirea lor.

1. *Ibid.*, 263-265.

2. *Ibid.*, 82.

Iată usinele :

Rectangles de granit, cubes de briques,
Et leurs murs noirs durant des lieues,
Immensément, par les banlieues....

Se regardant de leurs yeux noirs et
[symétriques,
Par la banliene, à l'infini,
Ronflent le jour, la nuit
Lès usines et les fabriques¹.

În gîtișul lor, ca plămîinii unor uriași,
în țictacul mașinilor, se prelungește parcă încordarea,
înfrigurarea sufletelor noastre; ajutate de sute de brațe
cu mișcări febrile, sub priviri ațintite, poruncitoare,
ele desfac, sfărîmă, adună la un loc, topesc ce a trimis spre ele
munca altor brațe; între zidurile lor, puterea fierului
și a focului preface mereu, schimbă în minuni,
ce altădată se împotrivia sforțarilor omenești:

....entre des murs de fer et pierre
Soudainement se lève, altière,
La force en rut de la matière :
Des mâchoires d'acier mordent et fument ;
De grands marteaux monumentaux
Broient des blocs d'or, sur des enclumes....

Automatiques et minutieux,
Des ouvriers silencieux
Règlent le mouvement

1. E. Verhaeren, *Les usines—Les villes tentaculaires*.

D'universel tictacquement
 Qui fermente de fièvre et de folie
 Et déchiquette, avec ses dents d'entêtement,
 La parole humaine abolie.

Din cînd în cînd ele-și cer odihnă și atunci
 părți întregi ale orașului par că li s'a luat
 vieața, dar e o odihnă scurtă — mine vor
 începe iarăși munca aprigă:

Seul, quand les semaines, au soir,
 Laissent leur nuit dans les ténèbres choir,
 Le han du colossal effort cesse, en arrêt,
 Comme un marteau sur une enclume,
 Et l'ombre, au loin, sur la ville, paraît
 De la brume d'or qui s'allume.

Astfel înfățișate de poet, colosurile de piatră
 și de cărămizi apar însuflețite; în ele vedem
 ființe ca și noi și privindu-le ne simțim mă-
 riți alături de ele, admirăm cît este în stare
 să înfăptuească energia omenească.

Ce îngrămădesc usinele în fiecare zi, bogății
 peste bogății, e așteptat de trenuri și de va-
 poare să fie dus mai departe, răspîdit în
 lumea întreagă. Cîtă vieață, cîtă mișcare și
 în gări! Acolo se întilnesc roadele muncii
 de pretutindeni, pe acolo trec mereu puhoai
 de oameni din toate țările — ele adună la
 un loc pentru cîteva clipe pe cei mai înstreinați,
 ele apropie depărtările. Și ce spectacol
 maiestos cînd trenurile — „incendie en fuite“ —

despică imensitatea, trecînd vertiginos peste
cîmpii și prăpăstii :

..... le train roule
Toujours, avec son bruit de fers et de
[marteaux.

La campagne sournoise et la forêt sauvage
L'absorbent tout à coup en leur nocturne effroi
Et c'est le mont énorme et le tunnel étroit
Et la mer tout entière, au bout du long voyage¹.

În port vapoare stau gata să plece, ducînd
împreună cu încărcăturile și atîtea gînduri
ce frămîntă sufletele — ele înseși par gîn-
duri călătore :

Vers les continents d'or, de marbre et de corail,
Sous le vent dur fouettant de son large

[éventail,
De mer en mer, leurs vitesses encroisées,
Les navires s'en vont, pareils à des pensées.

Avec des blocs de fer ou des cailloux de
[plomb,

Avec leur cargaison de bois couchée en long,
— Forêt vaincue et morte — en leurs

[cales profondes,
Avec l'ambre, le pétrole, le zinc, l'étain,

Avec l'espoir dans l'aventure et dans le gain,
Hardis et clairs, ils embarquent l'âme
du monde².

1. E. Verhaeren, *Plus loin que les gares, le soir—
La multiple splendeur.*

2. E. Verhaeren, *La conquête — Les forces tumultueuses.*

Șantiere și docuri, am sufletul transoceanic
Care e în voi; toți nervii mei
Nu sînt din strunele lirei,
Ci din firul de fier
Că duce în depărtări milioane de vapoare.
Pe apele acestea trec
Grîne, zahăr, cafea....
Mașini....
Port al sbuciumului de fier de azi și de mîne,
Mă închin ție!

Enumerări ca de tarif vamal, împărecheri baroce de cuvinte și exclamații care nu deșteaptă poesia, ci o dictează.... frazele exclamative nu ne mișcă de loc, pentru că vin să ne spună prea de-a-dreptul ce impresie produce portul, pe cînd aceasta ar trebui să reiasă indirect, dintr'o artistică alăturare a notelor frapante, din reliefarea lirică a lor. Se vede și aici deosebirea mare între inspirația lui Verhaeren și ce ne dau scriitorii școalei futuriste care nu au ajuns încă să treacă peste stîngăcii supărătoare și să-și dea samă că versurile lor au pete de prosaism.

Numai autorul *Orașelor tentaculare* a știut să evite prosaismul. Și arta lui nu se coboară nici cînd se oprește la teme mai mărunte, cînd ne chiamă unde ni s'ar părea că nu am putea găsi nici o umbră de poezie. Să-l ascultăm cînd ne înfățișează un colț „des

faubourgs rouges“, unde vedem adunate lucruri de pretutindeni — un bazar:

Oh, les Édens, là-bas, au bout du monde,
 Avec des arbres purs à leurs sommets,
 Que ces voyants des lois profondes
 Ont exploré pour à jamais,
 Sans se douter qu'ils sont des Dieux.
 Oh! leur ardeur a recréer la vie,
 Selon la foi qu'ils ont en eux
 Et la douceur et la bonté de leurs grands
 [yeux.

Quand revenus de l'inconu
 Vers les hommes, d'où ils s'érigent,
 On leur vole ce qui leur reste aux mains
 De vérité conquise et de destin.

C'est un bazar tout en vertiges
 Que bat, continûment, la foule, avec ses houles
 Et ses vagues d'argent et d'or¹....

Un bazar are deci și el vieața lui nu lipsită de poezie; rătăcind prin el, gândul nostru se duce spre atâtea părți ale lumii, evocă atâtea paradisuri cucerite de cei îndrăzneți, de cei care au plecat într'o zi în voia soartei, fermecați de mirajul locurilor necunoscute. E, cu alte cuvinte, și el un prilej de visiuni depărtate și de înțelegere a schimbărilor care se întâmplă în jurul nostru, de când energia omenească se îndreaptă mereu pe căi nouă

1. *Le bazar — Les villes tentaculaires.*

și ne smulge din orizonturile prea strîmte
în care trăiau cei de altădată.

Dar în peregrinațiunile lui poetul ne duce
mai departe. Să-l urmăm. Iată-l oprindu-se
dinaintea Bursei. Cîtă vieață și aici, în acest
„palat nebun“ unde vin atîția din cei ispitiți
de puterea aurului și căutînd să forțeze
mîna destinului:

Langues sèches, regards aigus, gestes in-
[verses
Et cervelles, qu'en tourbillons les millions
[traversent,
Échangent là leur peur et leur terreur...
Oh, l'or! là-bas comme des tours dans les
[nuages,
Comme des tours sur l'étagère des mirages,
L'or énorme! comme des tours, là-bas,
Avec des millions de bras vers lui,
Et des gestes et des appels la nuit
Et la prière unanime qui gronde,
De l'un à l'autre bout des horizons du
monde!¹

Versurile acestea nu rămîn nici ele în
urma altora. Prin ele trece iarăși ceva din
înfrigurarea vieții moderne, din frămîntările
atîtor existențe chinuite de gîndul înălțării
într'o clipă de noroc. Aurul e un ferment de

1. *La Bourse* — *Les villes tentaculaires*. Comp.
poeziile *La conquête* din *La multiple splendeur* și *L'or*
din *Rythmes souverains*.

De data aceasta citatul nu mai este din Verhaeren—s'a putul remarca, de sigur—, ci din Jules Romains¹. Formula unanimistă reappare aici în sensul că poetul ne spune că într'o sală de spectacol sufletele se amestecă, se topesc și un singur suflet se răspîndește în ea — ce este individual cade în umbră, dispare, fiecare din cei care privesc spre scenă ajungînd să simtă la fel cu vecinul său. Asupra valorii poetice a acestor versuri ne mai fiind nevoie să insistăm — se vede ușor că nu au conturul artistic — rămîne să ne punem întrebarea dacă observația psihologică dela care ele pleacă corespunde în totul realității, constatărilor pe care le facem cu privire la sufletul modern.

Nu este, de sigur, o noutate cînd se spune că o comunitate sufletească se stabilește între aceia care se găsesc într'un anumit moment la un loc — aceasta o știm de cînd a început să se vorbească de psihologia mulțimilor. Jules Romains a exagerat însă acest principiu de psihologie, mai ales cînd l-a aplicat la motivul pe care l-am văzut. O sală de teatru apropiu, într'adevăr, sufletul spectatorilor, creează o anumită atmosferă, dar aceasta nu se întîmplă pînă într'atît încît să se re-

1. *Le théâtre — La vie unanime.*

ducă, să se anihileze nota personală, subiectivă, la fiecare din ei. O dramă, o comedie s'ar putea spune că deșteaptă mai curînd ce este cu deosebire propriu firei fiecăruia, trezește emoțiuni particulare, răscolește amintiri, provoacă reacțiuni sufletești ce nu sînt uniforme. Jules Romains greșește și mai mult cînd aplică formula sa la sufletele de azi, caracterisate — mai e nevoie s'o spunem? — tocmai prin potențarea individualității. Unanimismul cum îl înțelege dînsul ar putea fi o interpretare psihologică, literară, mai curînd cînd e vorba de trecut. Cei care luau parte la un spectacol altădată — pe vremea lui Sofocle sau Eschil — aveau fără îndoială sufletul mai uniform și, de aceea, mișcarea de pe scenă putea mai ușor să stabilească o solidaritate emotivă. Fiind mai simple, în antichitate, sufletele se asemănau mai mult între ele — constatare care, de altfel, se poate face și azi acolo unde evoluția sufletească a rămas mai în urmă: la țară o privediște, o petrecere, nu deșteaptă oare cam același ecou în sufletul tuturor? La orașe însă — și de ele e vorba — teoria filosofico-poetică a lui Jules Romains nu-și găsește aplicarea, cum intenționează dînsul.

E aici o lacună a poeziei nouă. Se vede că unele aspecte din viața orașelor nu și-au găsit încă pe interpretul adevărat în poezie.

Chiar opera, așa de bogată și măreață a lui Verhaeren a lăsat neexplorate unele motive.

Un îndemn, prin urmare, pentru poeții ce vor veni de acum înainte să ducă mai departe această inspirație.

După ce am văzut temele nouă care s'au introdus în literatură prin ținerea în samă a vieții — mai mult exterioare — a orașelor, urmează să privim această noutate în legătură cu manifestațiunile mai adânci, pur sufletești, ale aceleiași vieți, pentru ca să se evedențieze mai bine cum scriitorii au apropiat operele lor de mediul în care se găsesc.

Vieța sufletească a orașelor e socotită de obicei ca un amestec confus, ca o alcătuire babilonică în care ne pierdem, nu găsim firul de orientare, puțința de a ne reculege, de a fi cum dorește de multe ori gândul nostru. Părerea aceasta o întâlnim însă de fapt la aceia — mulți, de sigur — care nu au sufletul larg înțelegător și se simt turburați când se găsesc în fața a ceva proteic, cum este frământarea orașelor. Cei care, trăind totuși în orașe, judecă astfel nu se deosebesc mult de țăranul care „vine la târg“ și se arată așa de stîngaci, rămîne așa de uimit în fața celor ce vede — atîtea prilejuri de nedumere, atîtea enigme pentru el.

Alt ceva sînt oraşele pentru cine le pricepe, pentru cine şi-a legat toată fiinţa de ele şi trăeşte dîndu-şi samă de priveliştile pe care le aduce fiecare zi. Ce pare haotic, neliniştitor, se limpezeşte sub privirile lui. Suffletul oraşelor i se destăinuieşte în toată complexitatea lui, cu tot ce are şi înălţător şi deprimant. Oraşele au darul să concentreze în ele cea mai mare varietate sufletească, să ni se înfăţişeze cu cele mai izbitoare contraste. Şi totul este hipertrofiat în ele, atinge un maximum pe care nu-l vedem aiurea. În oraşe şi binele şi răul întrec ce se înfilneşte, cu aceeaşi valoare morală, în alte părţi; aceia care trăesc în mijlocul lor, ori superiori ori inferiori sufleteşte, lasă în urmă pe cei care-şi petrec vieţa în mediul simplu, patriarhal. Aceia care se ridică, la oraş, prin inteligenţa lor sînt superiori celor mai isteţi dela ţară; tot aşa, cei mai răi, cei mai criminali, apaşii dela oraş, întrec pe cei mai răi dintre ţărani.

Stările sufleteşti fiind astfel, în vieţa dela oraş, amplificate, potenţate, ele ne dau cel mai bun prilej să cunoaştem firea omenească. Pentru un psiholog lumea oraşelor e un cîmp de nesfîrşite observaţiuni, cea mai bogată desfăşurare de privelişti sufleteşti. Nicăeri mai bine ca la oraş nu-şi poate cineva însuşi pătrunderea psihologică, înţelegerea celor mai

complexe manifestări ale sufletului. Și cine a ajuns să-și dea samă de ce este complex va putea să priceapă mai ușor și ce este simplu. Când te-ai format în atmosfera orașelor și te-ai arătat bun psiholog al oamenilor de acolo, nu-ți va fi greu să înțelegi și sufletul celor care trăesc la țară — vei fi chiar mai în stare să-l pricepi decît aceia care nu s'au îndepărtat de mediul rustic. Aceasta poate să pară paradoxal, și totuși literatura — ca să ne referim numai la ea — vine să ne dea dreptate. Scriitorii care au redat mai bine viața dela țară sînt aceia care nu au trăit numai în mijlocul ei, ci au adus o cunoaștere adîncă a sufletului omenesc sub toate înfățișările lui, cîștigată în atingere cu lumea de pretutindeni. E adevărat că cei mai mulți care petrec în centrele de civilizație devin refractari înțelegerei celor care sînt departe de ei. Nu e vorba însă de aceștia, ci de scriitorii care trec dincolo de anumite țăr-muriri și caută să-și dea samă de ce cuprinde sufletul cît mai multora, și al celor mai simpli. Acești scriitori, trăind la oraș, pot totuși aduce o pregătire psihologică, o perspicacitate deosebită pentru ca să pătrundă în tainele sufletești ale celor care-și petrec viața mai aproape de natură. Despre aceasta am putea să ne convingem amintind pilde din lite-

ratura din trecut; vom avea însă o dovadă elocventă cînd vom studia literatura nouă din alt punct de vedere — vom vedea atunci că poeții care au cîntat orașele ne-au dat și cele mai vii, cele mai adevărate, icoane din viața dela țară.

Pe lângă ce spuneam, orașele mai au darul de a fi ca o piatră de încercare a energiilor. Cele mai aprige lupte se dau între zidurile lor, cele mai titanice încordări se cer acelor care vreau să învingă greutățile existenței ori să se ridice deasupra altora. Dacă această desfășurare de energii dă orașelor o înfățișare de măreție, ea are — vin să spună unii — și ceva întristător, pentru că în luptele care se dau atîta cad învinși și viața lor e o tragedie de fiecare zi. Deoarece orașele atrag pe mulți prin mirajul lor și deoarece ele ar fi ca un monstru mitic care înghite nenumărate existențe, împotriva lor s'au ridicat glasuri ca să le osîndească, să le înfățișeze ca o primejdie în viața modernă. Plecînd dela această constatare, un scriitor frances a ajuns chiar să formuleze o întreagă teorie socială și literară tinzînd să dovedească marile neajunsuri ce decurg din stăruința celor mai mulți de a se îndrepta spre oraș, de a părăsi locul lor de naștere, fiind amenințați astfel să se piardă într'o lume

nepotrivită cu ei și unde atîtea decepții, atîtea nenorociri îi așteaptă. Ne aducem aminte de teoria lui Maurice Barrès cu privire la „desrădăcinați“ și campania pe care a dus-o împotriva a ce i se părea că minează sănătatea sufletească a Franței. Părerile lui Barrès au fără învoială o parte de adevăr, pentru că exodul dela țară spre orașe, tot mai accentuat în timpurile nouă, a avut unele urmări rele. În mersul societăților moderne e însă fatală puterea de atracție a orașelor și această fatalitate nu poate fi oprită prin strigătele de alarmă ale unuia ori altuia. Orașele au nevoie să fie în continuu alimentate de forțe venite din toate părțile; organizația socială de azi e de așa natură că centrele mari nu pot să trăească numai prin energiile lor transmise din generație în generație; ele trebuie să pompeze mereu din viața ascunsă în colțurile cele mai depărtate ale unei țări. Aceste treceri de energii dintr'o parte într'alta sînt o urmare firească a condițiunilor de viață de azi și dacă ele au uneori consecințele pe care le vedem aceasta se datorește faptului că este de sigur ceva defectuos în mecanismul social al orașelor — cu toate că unele îndreptări s'ar putea aduce la o stare de lucruri ce are temeieri adînci și nu poate fi înlăturată. Teoria „des-

rădăcinaților“ are păcatul de a condamna în bloc ce este cu desăvârșire natural și o forță în afirmările de viață de astăzi. Ea e, de altfel, o teorie a sufletelor slabe, desorientate, nepregătite pentru a duce luptele mari și a înțelege însușirile care se cer aceleia care pornește pe drumuri nouă. Când cineva vine dela țară cu gândul să participe la o viață superioară, dacă aduce cu el vigoarea și calități de adaptare, va izbuti să-și taie o cale, să se înalțe chiar cît mai sus, cu toate piedecile pe care le întâlnește. Cei care nu aduc asemenea însușiri, cei nevolnici, cei care se descurajează repede, ajung să filosofeze în felul lui Barrès și să rămînă în rîndurile învinșilor. Nu e drept să se aducă orașelor învinuiri cum ni-i dat să auzim de atîtea ori. Au, de sigur, părțile lor întunecate, dar cît nu le datorim în nesfîrșitele aspirații de înălțare, cîtă lumină nu pornește din preajma lor.....

În ele întîlnim totdeauna avînturile mari — da, orașele sînt lăcașurile idealismului, pentru că în ele se frămîntă ideile, în ele trăesc aceia care-și lasă gîndurile să cuprindă nemărginirile și să pregătească ce va fi mîine un gest de desrobire, o cucerire nouă și o faptă schimbînd în bine viața tuturor. Un suflet idealist nu se poate simți exilat într'un

oraș — unde mai bine ca acolo i se ofer stimulente intelectuale, prilejuri de a da minții mulțumiri alese și puțința de a apropia și pe alții prin cuvînt, prin acțiune, de ceea ce este năzuința lui statornică? Se poate chiar spune că prin contrastele lor de lumini și umbre orașele îndeamnă mai ușor spre idealism decît un mediu de uniformitate sufletească, unde vieța se strecoară prea liniștită, între orizonturi prea mărginițe, fără acele tresăriri ce ne duc spre încîntătoare revelații și ne dau imbolduri de a ne ridica pe culmile cele mai înalte. Ciocnirile, contrastele sînt caracteristice vieții intense și din ele răsar schimbările adînci, pregătite și împlinite de idealști. Nu e datorită tocmai contrastelor mișcarea literară nouă? — contrastelor între naturalismul brutal de acum cincizeci de ani și ce au simțit cîțiva scriitori care aduceau o sensibilitate deosebită și-și dedeau samă că sufletul modern aștepta altă literatură.

Se mai spune despre vieța orașelor că este prea artificială, că ne îndepărtează de ce este mai potrivit cu firea tuturor, de ce este mai omenesc. Părerea aceasta derivă din aceea pe care o auzim de multe ori, că din cauza civilizației ne-am abătut dela vieța mai sănătoasă de altădată și că omul ade-

vărat e cel simplu, cel care trăește mai aproape de natură. Am putea mult stărui asupra acestei păreri, pentru că ea deșteaptă un șir întreg de obiecțiuni în legătură și cu probleme de literatură, dar pentru că am discutat-o și cu alte prilejuri și pentru că nu e locul aici să o cercetez mai departe, adăugînd chiar unele considerațiuni nouă, mă voi mărgini la o singură observație. Ceea ce se numește de multe ori artificial e o necesitate, o urmare firească a progresului. Vieța urmîndu-și drumul de prefaceri datorite civilizației este mereu îndreptată spre artificializare. Civilizația este oare alt ceva decît stăruința noastră de a schimba natura, îndepartîndu-ne chiar de ea, învingînd-o? Dacă omul ar fi stărui să rămînă aproape de natură, fiecare din noi ar fi astăzi numai.... proprietarul unei peșteri. Cînd strămoșii noștri și-au părăsit taințele și s'au gîndit să-și facă alte adăposturi, aceasta a însemnat un pas spre artificializare. Trecerile dela peșteră la bordei, la casă, la palat, nu au fost alt ceva decît o artificializare a vieței și acesta e înțelesul tuturor schimbărilor spre care ne îndeamnă civilizația. În sensul acesta se transformă vieța în fiecare zi sub ochii noștri și ce pare azi artificial mîne va fi socotit cu desăvîrșire natural. Părerea pe care o exprim

aici se întâlnește cu ideile pe care le-a expus, cu privire tocmai la artificialitate. G. Prezzolini într'un articol apărut în revista *La Voce* (15 februar, 1915, pag. 288), articol care merită citit pentru că fixează în această discuție câteva puncte asupra cărora nu se mai poate reveni. Scriitorul italian arată și dînsul că este o rătăcire de a se condamna manifestările numite „artificiale” — ce pare așa e totuși foarte firesc. „Nimeni din noi”, spune Prezzolini. „nu trăește o viață absolut naturală... Firea noastră, a celor de azi, e de a fi artificială... Cînd se zice că o poezie e artificială, că cineva este artificial... nu se spune de fapt nimic, pentru că nu există poezie care să nu aibă ceva artificial”. Pentru a nu lăsa loc unei obiecțiuni — aceleia anume că artificialul, oricît l-am apăra, jignește de multe ori unele sentimente, are ceva displăcut — Prezzolini adaugă că există o artificialitate stîngace, rău înțeleasă, supărătoare și pe aceasta — „*l'artificio che non è riescito*” — avem fără îndoială dreptul să o respingem. Discuția nu mai e nevoie să fie dusă mai departe și revenind la ce ne preocupă se vede clar cum cade dela sine și învinuirea adusă orașelor că ne artificializează, ne fac să deviem dela calea firească. Artificialitatea, în înțelesul care tre-

bue, să i se dea, are îndreptăţirea ei, pentru că nu poate fi despărţită de existenţa noastră şi e una din forţele care stimulează spiritele în mersul lor ascendent.

Sufletul unui oraş modern, așa cum l-am caracterizat, apare ca o sintesă a manifestărilor omeneşti cu tot ce ele aduc într'un moment mai semnificativ, mai expresiv. Vieaţa care se desfăşură în aglomeraţiunile dintr'un oraş e un imens peisaj sufletesc în care se perindează aspectele cele mai variate, când în reliefări luminoase, când în cufundări umbrite, așa că ne face impresia unei visiuni dantesce şi dacă autorul *Divinei comedii* ar trăi astăzi ar găsi de sigur minunate pilde pentru ceea ce dînsul a căutat departe. E atîta poezie în oraşele de azi încît te miră că cei mai mulţi nu o văd şi o contestă.

Poesia aceasta e poezia care se desprinde din atîtea veacuri de cultură, de civilisaţie. Când se zice: „cultură, civilisaţie“ se înţelege de obicei acelaşi lucru, se crede că amîndouă aceste cuvinte sînt identice, pe cînd în realitate trebuie deosebite. Pentru ca să se vadă deosebirea între o expresiune şi cealaltă să ascultăm pe A. Suarès care în cîteva cuvinte a arătat ce sînt „cultura“ şi „civilisaţia“:

La barbarie est la société farouche des hommes, moins la culture qui est de l'intelligence, et moins

la civilisation qui est la culture passée dans les mœurs et dans la moelle de la vie.

La civilisation passe autant la culture que le monde du sentiment passe le monde de l'idée. Et la culture passe autant la barbarie que le monde des idées passe le monde des corps...

La civilisation, ou privilège de civité, est une culture incarnée à tout un peuple...

Le savoir est l'effet visible de la culture. Je trouve les signes visibles de la civilisation dans le tact et la vertu d'humanité: le tact qui est le bon goût de l'action.

On peut être de très forte culture, et de très faible civité. La civilisation supplée à la culture. Mais jamais la culture ne supplée à la civilisation¹.

Cultura e deci progresul numai dintr'un punct de vedere, acela al intelectului; ea ne dă o superioritate, dar numai parțială, pentru că ajută numai mintea noastră să se ridice, nu întreg sufletul. Poate fi cineva om cult, cu multe cunoștințe, și cu toate acestea foarte înapoiat sub alte raporturi, ca zensibilitate, ca înțelegere a sufletului altora. Civilizația ne dă mai mult decât cultura; ea-și întinde înrîurirea asupra sufletului nostru întreg, îl modelează în așa fel încît să nu rămînă în el insuficiențe, asperități, reminiscențe de primitivism; civilizația dă o anumită întipărire nu numai minții noastre, ci

1. *Sur la ve*

și sentimentelor, pasiunilor și tuturor manifestărilor exterioare; ea îndrumază toată ființa noastră spre o dezvoltare armonică, așa că omul civilizat nu se desminte nicio dată prin faptele și cuvintele lui.

Ce întâlnim ca civilizație în orașele de azi nu răspunde decît în parte idealului ei. Cu toate progresele, ele nu au ajuns încă la acea înflorire pe care o așteptăm. Și drept vorbind ele ne dau mai mult cultura decît civilizația. În atmosfera lor mulți pot găsi mijloacele de a se cultiva; vieța intelectuală le oferă nenumărate sărbători, dar grija de a da sufletului tot cît i se cuvine, de a înălța mai ales sentimentele, se întâlnește prea rar. Cîte instincte, cîte pasiuni înjosoare nu clocotesc în lumea orașelor, de cîte ori nu le descoperim chiar la cei culți! Și în fața acestei constatări ni se întâmplă să auzim că exagerarea culturii intelectuale e vinovată de această stare. Se remarcă, într'adevăr, de cîtva timp la filosofi, la literați, o ostilitate împotriva intelectualismului, în sensul că e denunțat ca primejdios, ca una din cauzele care au pervertit mentalitatea contemporană. A te călăuzi prea mult de abstracțiuni, de îndemnurile rațiunii este — se spune — o rătăcire, ceva împotriva firei omenești; în acțiunile noastre—adaugă cei care fac procesul inte-

lectualismului—trebuie să ascultăm mai mult glasul impulsurilor, pasiunilor, pentru că numai astfel putem fi mai oameni. „On n'est pas fort par raison, on l'est par passion“ spune Romain Rolland într'o reflexie pe care o strecoară în romanul său *Jean-Christophe*¹, întâlnindu-se în această părere cu alți scriitori de azi. E și aceasta o exagerare, în alt sens. Dacă pasiunile au drepturile lor, dacă sînt un puternic resort în sufletul nostru, a le preamări, a le da rolul hotărîtor în viață, este tot o reducere a sufletului nostru, înseamnă a nu ținea samă de complexitatea lui. Nu intelectualismul în el însuși trebuie condamnat, ci unilateralitatea lui. O inteligență prea refractară la ce este sensibilată, la tot ce face sufletul să vibreze, este fără îndoială ceva anormal, dacă nu chiar monstruos uneori. O minte bine înzestrată însă poate să se armonizeze cu aptitudini de largă emotivitate, de înțelegere a tot ce este mai omenesc în noi. Și spre aceasta trebuie să tindem dacă voim să ne afirmăm superioritatea, dacă ținem să fim alt ceva decît o repetare comună a existenței. Cînd vor ajunge să-și dea samă de aceasta cît mai mulți se va putea spune că civilizația și-a arătat într'adevăr toată pu-

1. *Les amies*, 277.

terea ei, și vom vedea atunci în orașe acea înălțare sufletească pentru care azi găsim încă prea puține pilde—numai câteva vestiri de ceea ce așteptăm să aducă viitorul.

Reflexiile de pînă aici erau necesare ca să înțelegem felul în care e redat sufletul orașelor în poesia nouă. Să ne îndreptăm acum spre ea sau, mai curînd, spre opera marelui Verhaeren, pentru că și de data aceasta la dînsul găsim mai bine exprimată această latură a inspirației nouă.

Să deschidem volumul *Les forces tumultueuses* și să ne oprim la poesia *Le banquier*. Titlul ne arată pe cine ne înfățișează poetul aici—pe acela care are o singură preocupare, de a se îmbogăți, și se simte puternic pentru că e stăpîn pe viața multora, care însă îi răspund cu disprețul, cu ura lor :

... les foules le méprisent, mais sont à lui.
 Toutes l'envient: Por le grandit.
 L'universel désir et ses milliers de flammes
 Brûlent leur âme autant qu'il ravage son âme;
 Il est celui qui divise le pain
 Miraculeux du gain;
 S'il les trompe, qu'importe?
 Chacun revient, après avoir quitté sa porte.

Orașele au privilegiații, tiranii lor, pe care îi întilnim la fiecare pas și sufletul acestora se revarsă ca o otravă în viața celor mulți,

care privesc, ascultă și se supun. Alături de bancheri se înșiră alții, cu chipuri de mulțumiți, răsfățați ai soartei, cu gesturi de îngîmfare ori de poruncă și lumea se închină lor, îi privește cu îngăduire ori cu nemulțumirea resemnată de a nu putea fi ca ei. Ei privește însă astfel pînă într'o zi, pînă cînd cineva, adunînd în sufletul său nemulțumirile tuturor, lasă să se audă glasul lui de blesteme și de făgăduințe înviorătoare pentru cei care au stat în umbră, pentru cei oropsiți.

E acela pe care l-a cunoscut mai fiecare generație. E tribunul care înflăcărează mulțimile, le pregătește pentru asalturile de desrobire :

Il monte — et l'on croirait que le monde l'attend,
Si large est la clameur des coeurs battant
A l'unisson de ses paroles souveraines.
Il est effroi, danger, affre, fureur et haine ;
Il est ordre, silence amour et volonté ;
Il scelle en lui toutes les violences lyriques.

Cînd sufletul mulțimilor se trezește nimic nu-l mai poate opri. El este atunci văpaia ce amenință, mistue, se înalță cu puterea răsbunării. Izbucnirile acestea, oricît le-ar osândi unii, sînt înnoiri de viață, prin

1. E. Verhaeren, *Le tribun — Les forces tumultueuses*.

sînge și foc, cum sînt fatalitățile ce se repetă pentru că omenirea, se vede, nu a ajuns încă să învețe mai mult din întîmplările trecutului și s'a deprins să aștepte dela sguđuri prefacerile adînci. De cîte ori nu s'au văzut — și se vor mai vedea — privești ca aceasta, la care s'a oprit visiunea poetului :

Tous les bijoux du meurtre et des désastres,
 Etincellent ainsi, sous l'oeil des astres ;
 La ville entière éclate
 En pays d'ar coiffé de flammes écarlates ;
 La ville au fond des soirs, vers les lointains
 [houleux,
 Tend sa propre couronne énormément en feu ;
 Toute la rage et toute la folie
 Brassent la vie avec leur lie...
 — Tuer, pour rajeunir et pour créer ;
 Ou pour tomber et pour mourir, qu'importe !...
 N'est-elle point, dans le monde, toujours,
 Haletante,, par à travers les jours,
 La puissance profonde et fatale qui bouge !

„A omori pentru a reînnoi și a crea“ — ce dureroasă expresie, mai ales cînd ea nu ne duce numai spre trecut, ci poate fi încă de actualitate. Și vorbește astfel un poet, dar poate fi vina lui dacã prin seninătăți se strecoară amintiri—ca și prevestiri—de grozăvii omenești ?—

1. E. Verhaeren, *La révolte—Les villes tentaculaires*,

Versurile din urmă ne-au dus la reflexii asupra sufletului mulțimilor așa cum se arată în unele momente. Tema aceasta e reluată de Verhaeren într'o altă poezie, asupra căreia va trebui să insistăm mai mult pentru că e una din cele mai caracteristice pentru cunoașterea inspirației sale.

Poesia ne dă, la început, un tablou în felul aceluia pe care l-am văzut mai înainte — întunecat, cu evocări de ce este în stare să făptuească aceia care se lasă duși de pasiunile lor violente, de instinctele de revoltă. Dincolo de acest tablou întrezărim însă altă priveliște, pentru că gândurile poetului nu se lasă prea stăpînite numai de visiuni sumbre :

En ces villes d'ombre et d'ébène,
Où buissonnent des feux prodigieux...
En ces villes soudain terrifiées
De révolte sanglante et de nocturne effroi,
Je sens grandir et s'exalter en moi,
Et fermenter, soudain, mon cœur multiplié!...
Et tout à coup je m'apparais celui
Qui s'est, hors de soi-même, enfui
Vers le sauvage appel der forces unanimes.¹

Frământările din sufletul mulțimilor, vrea să spună Verhaeren, au ceva măreț, înălțător. A se apropia de el este a simți o înviorare, a primi un adaus de putere, pentru că miile

1. *La foule — Les visages de la vie.*

de vieți cu care vii în atingere sînt forțe care te atrag spre ele și-ți transmit impulsuni pe care nu le bănuiai. Sînt forțe „unanime“, adaugă Verhaeren și expresia aceasta ne aduce îndată aminte de scriitorii școalei unanimiste. O relevăm, întâi, pentru ca să se vadă că unanimiștii — ca și dinamiștii — nu aduc o noutate așa cum pretind de obicei (cuvîntul din care și-au făcut un nume de școală l-au luat se vede dela simbolishti) — și, al doilea, pentru ca să arătăm că între concepția lui Verhaeren și aceea a lui J. Romain's împreună cu adepții săi este, de fapt, o mare deosebire. Pentru aceasta va trebui însă să continuăm citatul — Verhaeren spune mai departe :

Comme une vague en des fleuves perdue,
Comme une aile effacée, au fond de l'étendue,
Engouffre-toi,
Mon cœur

. et prends

Si large part à ces brusques métamorphoses
D'hommes et de choses,
Que tu sentes l'obscur et formidable loi
Qui les domine et les opprime
Soudainement, à coups d'éclair, se préciser en toi...
En ces villes soudain terrifiées
De fête rouge et de nocturne effroi,
Pour te grandir et te magnifier,
Mon âme, enferme-toi.

După Verhaeren, prin urmare, contactul cu lumea, participarea la viața mulțimilor, e un prilej de afirmare, de potențare a forțelor noastre — viața colectivă intensifică viața individuală.

Să trecem acum la Jules Romains și să facem comparația. O idee analogă cu aceea a lui Verhaeren o găsim în versurile :

... je tire vers moi....

Toutes les émotions de la ville....

Je suis l'éruption des forces collectives ;

Ma voix est le total lyrique des murmures ;

Si je passais la main sur le papier du mur

J'y sentirais suinter goutte à goutte la ville¹.

Dar deosebirea se poate vedea când cetim, în altă parte :

Les êtres ont fondu leurs formes et leurs vies

Et les âmes se sont doucement asservies.

Je n' ai jamais été moins libre....

Ni moins seul...

Je suis l'esclave heureux des hommes dont

[l'haleine

Flotte ici. Leur vouloir s'écoule dans mes nerfs ;

Ce qui est moi commence à fondre. Je me perds².

Je suis comme un morceau de sucre dans la bouche,

Ville gourmande ?....³

1. *Un morceau de cité dans ma poitrine accrue — La vie unanime.*

2. *Rien ne cesse d'être intérieur — Ibid.*

3. *L'heure suprême d'être — Ibid.*

Jules Romains merge și mai departe : privind spre viitor, ne înfățișează astfel sufletele de mîne:

Nous serons un jour des rouages
 Qui ne songeront qu'à bien faire :
 Nous serons en cuivre et en fer,
 Mais pas en âme.
 Nous transmettrons exactement
 La force qu'on nous confiera ¹

Deci mulțumirea cea mai mare, crede Jules Romains, nu poate fi decît în confundarea existenței noastre cu a tuturor, în anihilarea personalității, într'un fel de sclavie, prin recunoașterea puterii maselor care hotărîște gîndurile, sentimentele, mișcările noastre, iar omul de mîne va fi acela care se va supune deplin la tot ce vine din afară, va asculta pe alții în toate acțiunile lui, va avea un rol cu desăvîrșire mecanic în uriașa mașină a societății. Unilaterală concepție și cît se deosebește de cea verhaereniană.

În loc de a ne înfățișa sufletul nostru mărit din venirea lui în contact cu acela al mulțimilor, cum am văzut la Verhaeren, Jules Romains îl presintă micșorat, redus la ceva amorf, piersînduse în haosul ce-l copleșește de afară. Dintre aceste concepții aceea a lui Verhaeren este, fără îndoială, cea mai înăl-

1. *Un jour — Ibid.*

țătoare, cea mai poetică. E în același timp și mai adevărată, pentru că, după cum am amintit și în altă parte, viața modernă nu împiedecă dezvoltarea individualităților, ci, dimpotrivă, o favorisează, fiind că ne dă putința să ne îmbogățim personalitatea, să ne afirmăm cu însușirile care ne sînt proprii. Acest adevăr elementar — recunoscut de mult și repetat de atîtea ori — e pierdut din vedere de Jules Romains și de aceea poesia sa, voind să pară modernă, e totuși împotriva spiritului modern.

Verhaeren a înțeles mai bine raporturile vieții de azi. Mai mult: putem spune despre el că exprimă, din acest punct de vedere, sufletul latin așa cum este în realitate. O notă distinctivă, într'adevăr, a Latinilor, este intuiția limpede a armoniei care trebuie să existe între ce este particular și ce este general. În artă, armonia aceasta nu trebuie niciodată nesocotită și ea a fost statornic urmărită de Latini. În viața socială ea trebuie iarăși să fie aspirația constantă, pentru că superioritatea adevărată, cînd e vorba de întovărășirile omenești, nu poate fi decît acolo unde individul e o forță conștientă care colaborează cu toți în vederea progresului, unde, cu alte cuvinte, nu se vede hipertrofia eului în dăuna colectivității ori invers, cea hipertrofie

care duce la tiranii de un fel ori altul. Subordonarea individului, mecanisarea lui, așa cum o întâlnim la Jules Romains, ne aduce aminte de teorii puse în circulație cam știm pe unde, prin Germania, și dacă cineva se oprește la o asemenea concepție afirmă fără îndoială ceva antilatin. Când Verhaeren poetisează ideea că sufletul individual apropiindu-se de cel colectiv, amestecându-se cu el, nu ajunge să fie diminuat, robit, ci câștigă puteri nouă și simte bucuria unei înălțări comune, unei armonii sufletești tinzând spre mai bine, în această idee ne regăsim ca Latini, pentru că poetul a simțit, într'adevăr, ce este latin.

Vorbind astfel de Verhaeren s'ar putea obiecta că e o greșală să-l socotim ca poet reprezentativ al spiritului latin când el este Flamand. Cîțiva critici s'au și grăbit să susțină că opera lui nu este expresiune a latinității, ci a spiritului germanic. Astfel Stefan Zweig ține să arate că Verhaeren, deși a scris în limba francesă, aparține, ca Flamand, familiei scriitorilor germanici cu care s'ar asemena prin vigoarea inspirației, prin visiunea mistică și panteistă¹. Ciudată argumentare și mai ciu-

1. „Au cours du développement de Verhaeren, dans sa personnalité comme dans ses vers, sous le vernis français apparaît de plus en plus la mentalité germanique... Du Français il a la langue et la forme; de

dată încă stăruința de a anexa opera lui Verhaeren la literatura germană. După Zweig și alții care gîndesc ca el ar urma deci că inspirația viguroasă, îndrăzneată, nu ar fi o însușire latină. Ar trebui atunci să se conteste și latinitatea unui Dante, Victor Hugo sau Balzac. Și dacă sufletul tumultuos, clocotitor al lui Verhaeren ar fi într'adevăr germanic, ce s'ar putea spune atunci despre sufletul mai blind, mai visător, al lui Maeterlinck sau Rodenbach, Flamanzi și ei?

Latinitatea operei lui Verhaeren nu poate fi tăgăduită, întii pentru un motiv foarte simplu și hotărîtor: scriind în limba franceză, Verhaeren trebuie de bună samă privit ca scriitor frances. De altă parte, întreaga evoluție a inspirației sale arată că s'a produs sub impulsunile literaturii franceze, sub puternica ei înrîurire: în poezie, Verhaeren a transpus unele motive inaugurate de naturaliști și, în același timp — ceea ce a fixat caracterul operei sale — dînsul s'a alăturat la mișcarea simbolistă, pornită din Franța. Toate acestea ne îndreptățesc să nu despărțim pe Verhaeren de scriitorii francesi, de latinitate.

l'Allemand, la recherche du divin, la gravité et une certaine lourdeur, le besoin d'une métaphysique et l'aspiration panthéiste": *Emile Verhaeren*, 1910, 213, 37; cf. 196, 255.

Cultura latină o recunoaştem uşor în întreaga sa operă, cum o recunoaştem la compatrioţii săi de altădată, la pictorii care s'au format sub influenţa latină a Renaşterii, aşa că dînsul continuă o veche tradiţie care a dat Belgiei posibilităţi de înalte afirmări în literatură, în artă. Cînd se spune, prin urmare, că Verhaeren, ca şi Maeterlinck, ca şi alţii, ar reprezenta o literatură „belgiană“ deosebită cu totul de cea francesă — şi deci nelatină — se falsifică realitatea. Belgia nu este o zonă în afară de latinitate — pe teritoriul ei spiritul latin se prelungeşte prin elementul valon şi prin împrejurările de cultură pe care le amintim. A da în interpretările literare ori de altă natură preponderanţă unor consideraţiuni de rasă, cum face Zweig, este a proceda prea simplist, prea necritic¹. O dovadă poate fi găsită şi cînd ne referim la alte ţări. Să ne gîndim la Norvegieni şi Suedesi: şi unii şi ceilalţi sînt de rasă germanică, dar cu toate acestea cine ajunge să-i cunoască de

1. Germanismul operei lui Verhaeren îl contestă şi Vielé-Griffin, în *Mercure de France*, 16 febr. 1914, 678: „Verhaeren... obéit... au rythme intellectuel français... je ne trouve aucun caractère de germanisme, aux œuvres de Verhaeren: sa philosophie est peu complexe... Elle rappelle celle de Hugo... Il a de Corneille, aussi, le goût de l'éloquence démonstrative.“ Cf. şi A. Heumann. *Le mouvement littéraire belge d'expression française*, 1913, 66 urm.

aproape constată unele deosebiri între ei. Suedesii, care au fost puternic influențați de cultura francesă, se înfățișează în multe privințe altfel decît Norvegienii și ei singuri nu pot să recunoască uneori că sînt frații acestora. Insușirile sufletești, predispozițiile pentru anumite afinități au deci însemnătatea lor, și de ele trebuie să se țină samă, — deseori — mai mult decît de înrudirile de rasă. Și aceasta cu deosebire cînd avem de a face cu scriitori care se exprimă într'o limbă concretisînd o anumită cultură.

Din ce am spus cînd am caracterizat viața sufletească a orașelor reieșia că în mijlocul ei trebuie să căutăm manifestațiunile intelectuale cele mai înalte. Astăzi un intelectual nu poate fi înțeles dacă îl izolăm de mediul orășenesc. Altădată, ocupațiunile spirituale nu erau așa de strîns legate de acest mediu și un gînditor, un scriitor, putea trăi la țară și să fie în lumea de acolo un visător patriarhal. Intîlnim, e adevărat, și în timpul mai nou scriitori petrecîndu-și viața departe de mișcarea orașelor, dar aceștia sînt cu totul rari. Un Francis Jammes, care scrie în mijlocul peisajelor din Basses-Pyrénées, e o excepție în literatura de azi. Și, de altfel, dînsul s'a retras acolo după ce a cunoscut și viața orașelor mari. Un exilat de bună voie la țară

a fost și Mistral, care a petrecut atîția ani în mijlocul țărănilor din sudul Franței lăsîndu-ne o operă originală, dar care rămîne izolată pentru că nu a avut o deosebită înrîurire asupra literaturii nouă.

Făcînd abstracție de asemenea excepții, activitatea intelectuală de azi e în strînsă dependență de aceea a orașelor, pentru că în ele se concentrează energiile care se închină științei, artei, literaturii, din ele pornesc luminile larg învăluitoare.

Să vedem cum e înfățișată în literatura nouă și această latură a activității moderne.

Dela început putem spune că vom găsi preamărirea în poezie a minunatelor cuceriri la care a ajuns gîndirea omenească prin știință. Această poezie nu o vom numi însă cu un termen pe care-l întîlnim deseori în critica modernă—nu-i vom zice „științifică“, ci „poesia științei.“ Intre aceste două denumiri este, într'adevăr, o deosebire pe care vom lămuri-o, pentru ca să se înțeleagă preferința pe care o dăm celei de a doua. Cînd se vorbește de „poesia științifică“ ne gîndim imediat la un gen învechit, la punerea în versuri a unor teorii de știință, cu intenții didactice. E genul pe care l-a cultivat Luce Crețiu și de care ne aduc aminte, în poezia modernă, încercări ale lui Sully Prudhomme

ori acelea, mai greoaie încă, ale lui René Ghil. Acest didactism aparține museului literaturii și poezii noi au înțeles că trebuie să-l evite. Apropiind poezia de știință, scriitorii de azi au procedat altfel: au lăsat sufletul lor să se extasieze în fața descoperirilor nouă, au cîntat măreția atîtor prefaceri din jurul nostru, au adus, cu alte cuvinte, lirism și în această parte a inspirației lor, făcîndu-ne să simțim poezia științei. Prin aceasta ei au lăsat în urmă și pe predecesorii lor cei mai apropiați, pe naturaliști, care, se știe, și-au atribuit totdeauna meritul de a fi înălțat literatura prin înnoiri introduse din știință. Naturaliștii au derivat prea puțin din știință în sensul inspirației poetice: ei au luat din ea elemente de documentare, de teoretisări, nu părțile ei emotive, lirice, și acțiunea lor s'a întins numai asupra prosei, nu și asupra poeziei.

De altfel, naturaliștii au scris într'o vreme cînd se înrădăcinase convingerea că știința nu poate să se împacă cu poezia. Și ne întrebăm cum a putut răsări această părere și dăinui atîta vreme — ea mai trăește și azi în mințile unora. Explicația poate fi ușor găsită. S'a crezut că omul de știință trebuie să se ocupe numai de fapte precise, să înregistreze cu metodă, liniștit, obiectiv, ce cu-

lege din observațiunile sale. Opus lui a fost privit poetul, pentru că el se lasă dus de fantasmie, de sentimente, de atâtea porniri care îl fac să se îndepărteze de realitate. Urmarea a fost conflictul între știință și poezie, conflict manifestat printr'un fel de dispreț al celei dintii pentru cea din urmă — de câte ori nu ni s'a întâmplat să vedem savanți privind de sus pe un poet care li se părea un rătăcit, o umbră deșteptînd mirarea în lumea nouă, de oameni grăvi, de preocupațiuni positiviste, unde nu mai poate fi loc pentru „copilării“ ale unui răsflătat al Muselor.

Acestei concepțiuni despre omul de știință, care a creat o mentalitate specială și a înlesnit întinderea — putem zice — a unei epidemii intelectuale ce nu a dispărut încă, să ni se dea voie să-i opunem o altă concepție, mai adevărată, pentru că este mai omenească. Un savant oricît și-ar îndruma spiritul într'o anumită direcțiune, oricît s'ar supune unei discipline, e înainte de toate *un suflet*. Ca atare, el nu poate fi lipsit de imaginație, nu poate rămînea strein de anumite sentimente, anumite aptitudini de emotivitate, și atunci cînd creează ori vine să comunice altora ce a descoperit în drumul cercetărilor, sufletul lui e de așteptat — e dator chiar — să se

arate cu tot ce-i este propriu, fără să altereze, firește, nimic din cît i-a dat preocuparea lui de frunte — stabilirea adevărului. Fără imaginație nu se creează nimic nici în știință, și fără darul de a împărtăși viu, impresionant — putem adăuga : liric — ce a adus mintea din călătoriile ei luminătoare prin necunoscut nu poate fi cineva adevărat savant. Știința înaltă cere să fie umanisată — și la aceasta nu poate ajunge decît cine e bogat sufletește. Cei care nu înțeleg aceasta sînt numai jumătate-savanți sau poate chiar de loc; să le zicem adunători de fapte, erudiți, suflete mărginite, aride, dar nu oameni de știință în înțelesul superior care trebuie dat acestui cuvînt. Dacă astfel trebuie interpretată știința, dacă ea nu împiedecă avînturile imaginației și poate avea, cum spuneam, lirismul ei, nu e oare aceasta ceva ce o apropie de poezie?

Să nu se uite iarăși că cine se ocupă cu știința și nu e stăpînit de idei strîmte, pedante, e dator să recunoască că specialitatea lui nu închide tot, că dincolo de ea sînt preocupări care răspund unor aspirații tot așa de legitime ca și cele care călăuzesc gîndurile lui. Arta, poezia au locul lor în viața noastră și de ele nu trebuie să rămînă strein un savant dacă nu trăește în mănăstirea

specialității lui, dacă este o minte superioară, în stare să prețuească și creațiunile altora.

Antagonismul între știință și poezie este deci o rătăcire, o coborîre intelectuală, o barbarie chiar. Și să ne bucurăm că el stăpînește astăzi mai puțin spiritele decît acum cîteva decenii, cînd fanatismul pozitivist se ridica îndrăzneț, disprețuitor, în fața a tot ce este manifestățiune poetică. Dacă s'a ajuns la o apropiere între știință și poezie, aceasta se datorește în mare parte poezilor noi care au arătat că nimic din ceea ce alcătuiește superioritatea vieții moderne nu rămîne departe de sufletul lor, că marile probleme care frămîntă gîndul cercetătorilor și tot cît s'a realizat prin știință poate fi un prilej de înaltă inspirație.

Să lăsăm acum poezia să vorbească ea însăși, pentru ca să se vadă dacă confirmă ceea ce am spus pînă aici.

Versurile :

Sur les villes d'orgueil vers leurs destins dardées,
Règnent, sans qu'on les voie,
Plus haut que la douleur et plus haut que la joie,
Vivifiantes, les idées¹.

vestesc un șir de poezii în care se cîntă puterea ideilor, însemnătatea celor care-și

1. E. Verhaeren, *Les idées — La multiple splendeur*.

închină vieața marilor taine care ne încunjură. Aceste prime versuri la care ne-am oprit s'ar părea totuși că stau în contradicție cu ce am căutat să punem în evidență în caracterisările generale de mai înainte. Când poetul se exprimă astfel am crede, într'adevăr, că între lumea intelectualilor și a celorlalți dînsul vine să pună un hotar, înfățișîndu-i pe cei dintrî ca superiori prin aceea că se ridică deasupra preocupărilor altora, deasupra suferințelor și bucuriilor la care iau parte cei mai mulți. Ar urma deci că aceia care se înalță cu gîndurile lor se înstreinează de toți, se închid în cetățuile lor, într'un fel de egoism. Să nu atribuim totuși o asemenea intenție poetului. Dînsul a voit să spună că deasupra celor mulți se ridică cei mai puțini, cei care cunosc și ei suferințe și bucurii, elita gînditorilor care în continuare sfortări ale minței caută să aducă pentru toți cît mai multă lumină. Că aceasta a fost ideea poetului se vede mai bine din altă parte, unde vieața de fiecare zi a celor care prefac ideile în puteri creatoare e înfățișată astfel :

Les problèmes les plus ardens
De leurs grands monts sont descendus
Et se laissent, dans l'or des plaines,
Gouffrir et pénétrer par recherche humaine.

... la vie ample et vaillante se rouvre
 Aux blancs galops de l'espoir d'or...
 La vie immense frappe au seuil
 De la maison où dori la confiance...
 On s'éprouve léger et clair dans l'espace,
 On est heureux à crier grâce,
 Les faits, les principes, les lois, on comprend tout,
 Le cœur tremble d'amour et l'esprit semble fou
 De l'ivresse de ses idées¹.

Cine creează cu mintea nu cunoaște țărnu-
 riri, cuprinde cu privirea-i îndrăzneță imen-
 sitățile și-și simte sufletul apropiindu-se de al
 tuturor, fraternisînd cu lumea întregă, pentru
 că tuturor vine să le împartă darurile lui.

Cum gînditorii, savanții, adaugă zi cu zi la
 comorile din care vin să se împărtășească
 toți, ar fi o ingratitude, un semn de bar-
 barie, dacă ei nu ar fi prețuiți după cum se
 cuvine. Au fost idolatrizați altădată — mai
 sînt și azi — aceia care-și întemeiau preten-
 țiile numai pe prejudecăți, convențiuni, min-
 ciuni; de ce astăzi — printr'o mai dreaptă în-
 țelegere a valorilor — nu ar fi slăviți aceia
 care ne aduc prin munca lor atîtea binefa-
 ceri și ajută, zi cu zi, la înălțarea noastră?
 Să ne închinăm lor, vine să ne spună poe-
 tul, pentru că ei sînt „les ouvriers exaltés

1. *Les heures où l'on crée — Les forces tumultueuses.*

de la vie“ și pentru că e o datorie a celor mulți să preamărească pe cei puțini și a-leși—civilizația nu poate fi decît acolo unde trăește cultul pentru toți care ne smulg din minciuni și îtunerec :

Qu'ils soient sacrés par les foules ces hommes
Qui scrutèrent les faits pour en tirer les lois,
Qui soumirent le monde à la mesure et, comme
Un roc hérissé d'or, ont renversé l'effroi.

Jadis, c'était la mort, son culte et son délire
Qui s'emparaient de l'homme et l'entouraient de
[nuit
Pour lui masquer la vie et maintenir l'empire
Debout du dogme et du péché, mais aujourd'hui

Le mystère géant n'est plus même funèbre,
Ombre après ombre, il disparaît dans les clartés
Si bien qu'on songe au jour où toutes les ténèbres
Choiront, mortes, sous les pieds clairs des vérités ¹.

Dela nici un alt poet nu a pornit un asemenea îndemn de a li se da savanților ce li se datorēște. Și în vremea de acum cînd mulțimile uită să prețuească pe idealisți, să se pasioneze pentru tot ce înalță sufletul, un asemenea imn de gloriicare a celor care se ridică pe culmile gîndirei e ca o înviorare și un omagiu adus aristocra-

1. *La science — Les forces tumultueuses. Comp. La recherche — Les villes tentaculaires.*

ției intelectuale—cea mai îndreptățită și fără care omenirea ar fi numai o turmă.

Versurile pe care le-am citat mai aduc, la sfârșit, ceva ce trebuie relevat pentru că ne amintește vag o credință curentă în vremea fanatismului pozitivist. Verhaeren atribue științei puterea de a lămuri toate enigmele și se gîndește, extasiat, la ziua cînd lumina adevărurilor va împrăștia cele din urmă întunecimi care apasă asupra noastră. Aici Verhaeren se îndepărtează de concepția scriitorilor noi care au plecat — împotriva pozitivștilor — dela ideea că în jurul vieții noastre va rămînea totdeauna ceva neînțeles, misterios, o fatalitate legată de existența noastră, dar în același timp un izvor nemărginit și etern de poezie. Concepția la care ne-am oprit astăzi și la care nu vom putea renunța niciodată — numai presumpțioșii ar putea crede altfel — e că știința, oricît ar înainta, nu va fi în stare să dea răspunsuri la toate întrebările pe care ni le punem: dincolo de cuceririle ei se va întinde totdeauna împărăția — și ispititoare și chinuitoare — a necunoscutului, a misterului. La aceasta Verhaeren s'a gîndit mai puțin, și este explicabil, pentru că dînsul e cu deosebire poetul concretului și, din cînd în cînd, a păstrat reminiscențe de con-

cepții de altădată, oricît de îndrăzneț, oricît de mare inovator ar fi în alte privințe.

Asupra acestei chestiuni vom reveni, de altmintrelea, cînd vom cerceta inspirația nouă în legătură cu ideea de mister.

Verhaeren a poetizat știința mai mult sub aspectele ei generale, ca manifestare superioară a spiritului omenesc tinzînd să înlăture obsesiunea unor enigme și să deschidă vieții perspective mereu mai luminoase. Alții, inspirîndu-se tot din progresele științei, s'au oprit la cîteva motive, și pe acestea cu deosebire futuriștii au căutat să le pună în versuri.

Astfel, Luciano Folgore vorbește într'un loc de puterea electricității, numind-o

...voința fulgerătoare....

voința din care

atîtea minuni răsar¹.

O poezie a aceluiași cîntă o altă forță pusă în valoare de știință, aceea a cărbunelui care tot atît de mult ca electricitatea a făcut să vedem nenumărate schimbări în jurul nostru:

Pîne întunecată a mașinilor....

Pîne... din care se împrăștie

Energii înflăcărare....

Cîntă....

Un imn de răzvrătire,

1. *L'electricità — Il canto dei motori.*

Lasă să răsuue în vârtejul vînturilor
 Voința ta, o cărbune...
 Asupra ta apăsa
 Povara bătrîmului pămînt...
 Dar, din adormirea care te învăluia,
 Ca să te arăți soarelui,
 Te-au trezit loviturile de cazma...
 Înalță-te, cărbune, în movile învăpăiate
 Să luminezi universul
 Care pregătește, în vreme, Viitorul!

Și aici bizarerii cum obișnuesc futuriștii dar unele versuri ne aduc ceva mai mult decît am găsit altădată în poesia cultivată de dînșii.

Cea mai nouă realizare a științei nu putea nici ea să nu inspire pe scriitorii de azi. Cînd poeți de școală veche — ca Edmond Rostand — au scris strofe ca să slăvească minunea pe care o visase Icar, cu atît mai mult aveau să o cînte aceia care au ținut să introducă în poezie teme nouă. Cîteva versuri ale lui Libero Altomare poartă titlul *A un aviatore*² și vorbesc de omul schimbat în „libellula oceanica”, iar altele ale lui E. Cavacchioli, *Fuga in aeroplano*³, descriu senzația ridicărei în văzduh :

1. *Al carbone — Il canto dei motori.*

2. *I poeti futuristi*, 75.

3. In volumul *Cavalcando il sole*. Paolo Buzzi a intitulat *Aeroplani* una din culegerile sale de versuri — am citat din ea în altă parte.

„pământul se clatină sub mersul nostru vertiginos,
Iar aripa stă dreaptă în nemărginit
Și elicea tentaculară strălucește...

Ne așteptam la mai mult, dar se vede că poesia nouă nu a ajuns încă să exprime cu deplină artă unele motive, și chiar dintre acelea care au pătruns de curînd în viața noastră, au farmecul celor din urmă realități datorite științei.¹

Oricît de inegală ar fi această poezie a științei, trebuie să recunoaștem că și ea arată o superiorizare a literaturii, anunțînd un gen care cu vremea ne putem închipui că va ajunge să fie cultivat cu mai multă stăruință și cu o amploare de inspirație care lipsește cîtorva încercări de pînă acum. Această poezie vine în același timp să adauge accentele ei la atîtea care se înalță din creațiunile scriitorilor noi pentru a cînta binefacerile civilizației nouă și a glorifica pe omul de azi, eroul unei epoci mărețe, omul-zeu — „homem-deus“, cum îl numește și poetul portughez

1. În prosă, literatura — am putea zice — a aviației e mai bine reprezentată și, în special, unele descrieri ale lui d'Annunzio, în *Forse che sì, forse che no*, și Paul Adam, în *La ville inconnue*, întrec ceea ce s'a dat în versuri.

A. Lopes-Vieira¹ — care s'a arătat în stare de fapte ce altădată erau socotite ca un privilegiu al divinității. Slăvind pe omul de azi, poeții au slăvit și sforțările uriașe ale mai multor generații, miraculoasa putere a muncii, aceea fără care nu am putea înțelege atâtea prefaceri care lasă trecutul în urmă ca o legendă. Și niciodată munca nu a fost mai mult cîntată ca în poesia nouă — opera întreagă a lui Verhaeren, ca și versurile paroxiștilor ori futuriștilor, cu toate scăderile lor, sînt mereu un imn înălțat ei².

Poesia științei așa cum am văzut că trebuie interpretată și cum e exprimată în literatura nouă ne dă un nou prilej de a face unele constatări cu privire la spiritul latin. Ea apare, într'adevăr, ca o altă afirmare a latinității și pentru ca să ne convingem nu a-

1. *A máquina — O pão e as rosas.*

2. Chiar scriitori visători și din țări unde nu se vede aceeași febrilitate, aceeași desfășurare de energii ca în alte părți, au ținut să preamărească viața intensificată prin muncă. Un volum al lui G. Martínez Sierra poartă titlul *il poema del trabajo*, Madrid, 1911. și „povestea muncii“ e numită acolo „povestea frumoasă și veșnic nouă care a unit pe oameni, a înălțat popoarele, care sfințește puterea, veșnicește ideea în artă..., care creează, care dă îmbărbătare, regenerează, înobilează“ (18-19).

vem decît să punem față în față spiritul latin cu cel germanic așa cum se manifestă în speculațiunile științifice.

La Germani știința a fost mereu copleșită de pedantism—și unde apar porniri pedante dispare poesia. De aici a urmat că în literatura germană de azi nu găsim poetisarea științei, accente în felul celor pe care le-am auzit și pornind dintr'o concepție înălțată prin visiunile lumii moderne. La Latini știința a înțeles că trebuie să evite pedantismul, tot ce o face greoaie și o îndepărtează de poezie — și nu e de mirare atunci că în literatura lor s'a putut realiza o armonie între elemente care păreau că se exclud, s'a ajuns să se recunoască ce minunate perspective de poezie ne deschid descoperirile științifice.

Pentru că această comparație poate fi dusă mai departe și pentru că ea e instructivă chiar în legătură cu problemele de literatură pe care le urmărim, mai putem aminti că știința germană s'a arătat de cîtva timp și prea puțin idealistă.

De patruzeci de ani ea a fost aservită unor anumite scopuri, a fost îndrumată spre preocupări practice, a fost industrializată. De sigur, știința nu trebuie să rămînă numai în domeniul abstracțiunilor, al enunțărilor teoretice — rezultatele ei pot duce la aplicațiuni practice, la

atîtea prefaceri care sînt semnul progresului; dar aceasta nu înseamnă că științei nu trebuie să i se păstreze un caracter de idealism. Știința nouă germană s'a arătat din ce în ce mai puțin idealistă tocmai din cauza spiritului practic, prea materialist, care s'a infiltrat în ea. Și acest spirit amenința să contamineze și pe alții. Cu cîtă admirație nu era privit tot cît realizase industria germană și de cîte ori nu se spunea că aceasta e dovada adevăratului progres, aceasta e pilda care trebuie urmată. Timp de patru decenii. Germania a căutat să se impună prin organizația ei tehnică, industrială, laboratoare se înființau lîngă laboratoare și usine se înălțau lîngă usine. A fost o superioritate? Nu se poate zice, pentru că — după cum foarte drept observau cîțiva savanți francesi într'o anchetă publicată de jurnalul *Le Figaro* — Germania, cu toată organizația ei extraordinară nu a ajuns să dea în știința înaltă cît au dat alte țări. Pe cînd savanții germani, cu înlesniri pe care le aveau, cu laboratoare minunate înzestrate, cu încurajări pe care le primiau, și-au îndreptat cercetările lor ori spre probleme mărunte ori spre realizări practice, savanții francesi — un Pasteur, de pildă —, lucrînd în condițiuni mai nefavorabile, neavînd tot ce le sta la îndemîină

celor din Germania, au ajuns să dea lucrări remarcabile prin noutatea lor, să revoluționeze atâtea ramuri ale științei. În Franța spiritul științific adevărat a continuat chiar când multora le părea că rămăsese în urmă. Și a fost acel spirit care are la baza lui idealismul — am putea adăuga : idealismul latin. Păstrându-se acest idealism în știință, el a venit să se întâlnească cu cel din poezie, așa că ajungem să înțelegem și pe această cale de ce poetisarea științei a putut să apară tot numai în lumea scriitorilor latini.

Încă o constatare, prin urmare, din care reiese superioritatea sufletului latin, în timpul nou.

POESIA VIETEI RUSTICE

Din orașe să trecem în altă lume — aceea care apare, oarecum, ca antitesa lor.

E lumea dela țară, așa de deosebită de cea din orașe pentru că represintă mai mult vieața oprită în mersul ei, spiritul conservativ, pe cînd orașele sînt expresiunea vieței în continuă prefacere.

În literatură, mediul dela țară are fără îndoială și el dreptul să fie ținut în samă. Deoarece însă chestiunea aceasta — mai ales la noi — a dat loc la multe discuții și a dus la interpretări greșite, vom căuta să fixăm punctul de vedere din care trebuie privită.

Cînd în ciocnirile de păreri asupra directivei literaturii noastre s'a zis că scriitorii trebuie să se inspire înainte de toate din mediul rustic, pentru că țăranii sînt și cei mai numeroși și cei mai reprezentativi, ei au păstrat mai bine sufletul neamului, această părere s'a

putut vedea cît este de puțin întemeiată, pentru că împotriva ei vorbesc constatări elementare pe care le facem atît la noi, cît și aiurea. Țărănimea constituie majoritatea populațiunei nu numai la noi, ci și în alte părți, în Franța, Italia ș. a., și totuși literaturii acestor țări nu li s'a impus niciodată să fie țărănistă.

Deci din punct de vedere al literaturii generale formula țărănistă nu găsește nici un sprijin. Să fie ea atunci întemeiată din punct de vedere al împrejurărilor dela noi? Cînd se zice că în lumea satelor noastre s'a păstrat mai bine puritatea rasei, adică latinitatea, se afirmă ceva ce nu corespunde realității. În condițiunile în care a trăit, poporul nostru, fără deosebire de clase, s'a amestecat cu diferite elemente streine. Țărănimea noastră nu a rămas nici ea departe de acest amestec, cum se poate convinge oricine, dacă nu se lasă dus de idei preconcepute și nu falsifică istoria. Venind în atingere mai ales cu Slavii și în unele părți cu Ungurii, ea nu a putut să rămînă așa cum vreau să o înfățișeze cei care susțin tesa purității rasei noastre la țară. Și dacă discuția se pune pe acest teren, dacă în asemenea idei se caută principii călăuzitoare și în literatură, ajungem la considerațiuni care dacă ar trebui luate în samă nu ar înlesni de loc fixarea unui criteriu, pentru

că ar complica și mai mult problema aceasta literaro-socială. Deoarece amestecul nostru cu streinii s'a produs în condițiuni, în proporții deosebite, după ținuturi, urmează de aici că ar trebui să se arate unde acest amestec a fost mai redus, pentru ca să se caute acolo însușirile mai caracteristice, mai puțin alterate, ale poporului nostru. Dacă, să zicem, s'ar admite că țăranul din Oltenia ori din unele părți ale Transilvaniei și Bănatului a păstrat mai bine decît țăranul din Moldova caracteristica sufletească a poporului nostru, atunci conclusia ar fi că scriitorii noștri ar trebui să aleagă cu deosebire Oltenia, etc. ca zonă de inspirație a lor. Dar e posibilă fixarea de asemenea zone pe întreg ținutul românesc? Și chiar dacă ar fi posibilă, nu s'ar ajunge în literatură la introducerea de considerațiuni pedante, dacă nu absurde chiar, copilărești? Țărăniștii nu și-au pus asemenea întrebări, pentru că altfel și-ar fi dat samă că nu puteau proclama părerile lor ca o infailibilă doctrină literară. Pretinzînd că apără o teorie întemeiată pe realitate, țărăniștii nu au văzut că tocmai această realitate nu corespunde formulei lor literare.

Netemeinicia teoriilor țărăniște reiese tot așa de limpede cînd ele contestă celor dela graș orice însușiri în care s'ar recunoaște

sufletul național. A vedea numai cosmopolitism, numai ceva artificial și hibrid în lumea orașelor, e o rătăcire. E, de sigur, multă împetriștare într'un oraș, e streinism venit din multe părți, dar nu e numai atât și orașele chiar cele mai amestecate pun în lumină un anumit suflet, al pămîntenilor. De altfel, elementul orășenesc, și la noi și în alte țări, nu s'a ridicat și nu se ridică mereu și din cel dela țară? De ce s'ar contesta atunci orașelor orice caracter național, de ce ar fi privite ca instreinate, ca absolut opuse satelor?

Dar se mai spune: la țară sufletele sînt mai bogate și mai sănătoase — deci mai interesante pentru un scriitor și mai capabile, cînd sînt descrise, să ne dea o literatură sănătoasă.

Să fie tocmai așa? Din ce am spus cînd am analizat viața orașelor s'a putut vedea, și fără să denaturăm faptele, că mai mult suflet și mai nou este concentrat astăzi în orașe, în mijlocul lor găsim individualități mai numeroase și puternice. La țară majoritatea trăește într'o uniformitate sufletească fixată de sute de ani și despre mulți se poate spune ce spunea un autor dramatic despre invitații pe care-i întilnise la un prieten: „oameni buni, oameni pașnici, dar de i-ai

pune pe scenă nu prea ar părea interesanți“ Sînt, de sigur, și la țară suflete interesante, individualități, dar cu mult mai rare decît în orașe, în varietatea, în intensitatea lor de viață. Putem chiar spune, fără a risca o paradoxă, că altădată în mediul rustic sufletele originale erau mai dese ca azi, întii, pentru că rămîneau în lumea lor — cîți, și din cei mai bine înzestrați, nu părăsesc astăzi satul ca să se îndrepte spre oraș — și, al doilea, pentru că viața dela țară s'a schimbat și se schimbă mereu prin înrîuriri de tot felul, prin alterarea originilității ei. Cît despre sănătatea sufletească dela țară; am cădea în romantism dacă am exagera-o. Anumite însușiri bune oricine trebuie să le recunoască țăranilor, dar alături de ele întilnim atîtea porniri care le întunecă firea, atîtea sentimente care așteaptă să fie înălțate. În orice cas, cei mai buni dela țară nu întrec pe cei mai buni dela oraș — pentru că sînt doară și în afară de sate, orice ar zice țărăniștii, destule suflete pe care nu le-a părăsit sănătatea.

Înlăturîndu-se ce din exclusivism, din necunoaștere a realității, din lipsă de logică și de simț literar, au căutat să impună în critică țărăniștii, am arătat indirect cum trebuie înțeleasă apropierea literaturii culte de lumea

dela țară. Dacă, după cum am spus, un scriitor poate alege subiecte și din viața țăranilor — a le exclude ar fi să nu se lase scriitorilor libertatea de inspirație —, de aici nu urmează că asemenea subiecte ar avea o notă de superioritate față de altele, față de cele alese din mediul orășenesc. O literatură exclusiv țărănistă e o aberație, cît timp viața nu e concentrată toată la țară și cînd lumea orașelor ofere atîtea priveliști de care literatura nu poate rămînea streină.

Dacă cineva, prin temperamentul său și grație posibilității pe care a avut-o să cunoască bine pe țărani, vine să ne înfățișeze teme rustice, prin aceasta el aduce o notă personală în literatură, alături de alții, dar ar fi un presumpțios dacă ar crede că dînsul și alții cultivînd același gen merită singuri titlul de scriitori. Ar fi și mai presumpțios cînd tot scrisul lui s'ar reduce la simple înregistrări de impresii, la povestiri elementare, fără poezie, fără artă — cum am văzut la alții țărăniști dela noi. Și cînd te inspiri dela țară trebuie să dai dovadă de însușiri superioare de scriitor — altfel nu poți avea pretenția să te recunoască adevărata literatură.

Observațiunile acestea în care am ținut mai mult samă de stările literare dela noi ne vor ajuta în apreenierile pe care le vom

face asupra scriitorilor care și-au îndreptat privirile spre cei dela țară.

Unii au fost îndemnați la aceasta de gândul de a pune în evidență deosebirea mare dintre țărani și orășeni, dintre cei care reprezintă mentalități așa diferite, cum și, firește, de preocuparea de a varia subiectele de inspirație și a ne face să simțim poesia aparte care se desprinde din viața patriarhală.

Alții au fost influențați de anumite idei care au ajuns să fie cristalizate într'o doctrină literară. De cîțiva ani, în Franța, se vorbește de o mișcare „regionalistă“ tinzînd să convingă pe scriitorii că datoria lor este să rămînă credincioși locului lor de naștere, să fie interpreții sufletului celor de care sînt mai strîns legați. Regionalismul are unele legături cu teoria asupra „desrădăcinaților“ a lui Maurice Barrès și a primit sugestii din opera lui Mistral care împreună cu a tuturor felibrilor a căutat să dea literaturii o coloratură locală, să o apropie de pămîntul care e patria scriitorilor¹.

Unul din teoreticienii cei mai fervenți ai regionalismului, Charles Brun, se exprimă astfel cînd caută să arate ce trebuie să aducă literatura regionalistă:

1. Asupra curentului regionalist, v. Florian-Parmen-tier, *Hist. contemp. des lettres franç.*, 125 urm.

Une qualité propre d'imagination et un choix d'images empruntées au fond populaire, aux phénomènes météorologiques, à la faune et à la flore du paysage; une qualité propre de sensibilité; une conception particulière de tous les grands problèmes, une véritable philosophie, car un Languedocien n'entend pas de même qu'un Breton la nature, l'amour, l'infini ou la mort: enfin une connaissance exacte des mœurs, si précieuse pour colorer un récit et le „situer“ dans l'espace, en voilà plus qu'il ne faut pour assurer cette inappréciable variété que nous recherchons.

Teoria aceasta are și ea partea slabă de a fi prea unilaterală. Nu se poate impune unui scriitor să rămână în cercul restrîns al locului său de origine: aceasta înseamnă să-și reducă singur orizontul, să se înstreineze de ce ar putea folosi dezvoltării talentului său și varietății operei sale. Aceasta s'a și întîmplat la aceia care s'au fanatizat de concepția regionalistă: ne-au dat o literatură în general săracă ori, în cazul cel mai bun, de un interes mai mult documentar. Și se poate spune că nu e tocmai așa greu să scrie ceva în spirit regionalist—nu are decît să consemneze cîteva observațiuni, să înflorească unele amintiri, pentru ca să dea volume după volume. Pentru satisfacerea ușoară a unor ambiții literare regionalismul e procedeul cel mai comod.

Dar mai e ceva ce condamnă această for-

mulă literară. Căutînd să justifice și mai mult regionalismul în literatură, Charles Brun susține că grație scriitorilor care vor urma acest principiu se va ajunge la o îmbogățire a limbei literare, pentru că fiecare din ei va aduce expresiuni, „des tournures pittoresques” caracteristice vorbirii din ținutul lui. Ceea ce ni se înfățișează astfel ca o binefacere pentru literatură este de fapt ceva în paguba ei. Regionalismul duce, într'adevăr, la literatura de expresiune prea locală, la literatură dialectală chiar. O asemenea literatură a găsit adepți și în Italia și cu toate că critica o privește uneori cu simpatie, ea trebuie mai curînd desaprobată. A scrie în dialect este a te împotrivi spiritului evoluției literare, a nu ținea samă de eforturile care s'au făcut timp de veacuri, pentru fixarea limbei culte. Și în Franța, și în Italia, și aiurea limba literară s'a format înlăturîndu-se încetul cu încetul ce era prea local, ce era particularitate dialectală. Cînd s'a ajuns la o unitate a limbei a fost un mare cîștig pentru literatură și sîntem datori să ținem samă de cît s'a realizat prin stăruința atîtor generații de scriitori. Cînd cineva vine astăzi să proclame dreptul de a scrie așa cum se vorbește în ținutul lui, cînd crede că ajută mai mult poezia ori prosa și e mai o-

riginal dacă se exprimă în dialect, prin aceasta turbură mersul firesc al literaturii, în-
cearcă reveniri inutile și păgubitoare și
—în plus— riscă să fie cetit numai de cîțiva,
de cei care cunosc dialectul lui. Ce ar fi dacă
fiecare ar scrie în graiul provinciei lui?
Chiar connaționali lui nu l-ar putea înțe-
lege decît recurgînd la un glosar dialectal,
iar streinii care ar voi să cunoască literatura
regionalistă din diferite părți ale unei țări ar
trebui să învețe nenumăratele dialecte, să
se transforme chiar în filologi. Hotărît, li-
teratura regionalistă e o literatură retrogradă,
ea pleacă dela concepții strîmte și este îm-
potriva spiritului modern care tinde la
răspîndirea cît mai mare, sub forme superi-
oare, a creațiunilor literare. Singura conce-
sie care se poate face regionalismului e că
în limba literară pot fi admise din cînd în
cînd unele forme locale, dacă sînt expresive,
au valoare poetică : unui scriitori i se poate
îngădui să întrebuițeze asemenea forme, a-
legîndu-le cu pricepere, cu adevărat simț literar
și strecurîndu-le discret, nu îngrămădindu-
le fără nici un rost, fără discernămînt artistic,
așa cum fac atîți scriitori dela noi, și de
aceea nu am ajuns încă la o limbă literară
bine fixată. Dar acest „regionalism“ l-au prac-
ticat scriitorii și cînd cuvîntul nu ajunsese

să designeze un curent literar, așa că e singurul justificat, pe cînd regionalismul nou e și el una din rătăcirile literare pe care ne-a fost dat să le vedem în timpul din urmă¹.

Lăsînd la o parte literatura regionalistă propriu zisă, de doctrină, militantă, exclusivistă—și neținerea ei în samă e îndreptățită cu atît mai mult cu cît nu ne-au venit dela ea opere superioare—, ne vom adresa numai scriitorilor care s'au inspirat dela țară pentru că au avut curiositatea artistică de a cunoaște lumea de acolo și au știut să se înalțe la adevărată poezie.

Înainte însă de a ne opri la acești scriitori e locul să amintim un principiu literar, acela care ne spune că ori de cîte ori venim să tratăm o temă bine cunoscută sîntem datori să o înfățișăm sub o formă nouă, să o reliefăm prin ceva ce nu întîlnim la alții, pentru că numai astfel poate fi luată în samă. Dacă în literatură anumite subiecte sînt mereu reluate—și e firesc să fie așa, pentru că vieța, cu toate schimbările, se repetă în ne-

1. Într'un articol, *L'illusion régionaliste*, publicat în *Revue bleue*, 1909, II, 247, L. Maury face bilanțul regionalismului, arătînd cît de puțin a dat literaturii adevărate și mai cu samă poeziei: „fréquemment puériles ou terre à terre, cette poésie a ignoré les envolées puissantes: surtout l'expression demeure faible, ne redoutant ni l'incorrection ni la banalité“.

numărate aspecte ale ei —, în aceste reluări trebuie să aducem un plus, să punem din sufletul nostru tot ceea ce dă impresia că am simțit altfel ca alții, am plecat dela o viziune personală,

Au înțeles aceasta scriitorii noi când au venit să ne înfățișeze vieța dela țară, descrisă de alți ori și de alții? Să vedem.

O poezie a lui Francis Jammes. *Les villages*, începe astfel:

Les villages brillent au soleil dans les plaines,
Pleins de clochers, de rivières, d'auberges noires,
Au soleil ou sous la pluie grise ou dans la neige
Avec des cris aigus de coqs, avec des blés,

Avec des chars qui vont lentement aux labours,
Avec des charrues qui sont couleur de la lune,
Avec des voix de paysans qui ont des
sabots lourds,

Avec des femmes qui ont la peau en
terre brune,

Avec des matins bleus, avec des soirées bleues,
Avec des champs de paille qui sentent la menthe,
Avec des fontaines crues où l'eau claire
chante...¹

Dacă Jammes ar fi scris numai în felul acesta, am rămînea de tot decepționați, pentru că versurile citate sînt de un obositor

1. De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir.

prosaism și cele care urmează sînt tot așa — pe șase pagini mai cetim alte strofe începînd tot cu „avec“, într'o înșirare monotonă, de factură cu totul veche. Le-am relevat pentru ca să se vadă cît de greu le-a fost și unora din scriitorii noi să se desobișnuască de tiparele vechi și pentru ca să reiasă, prin contrast, superioritatea exprimărei în spiritul literar nou. Prilej de a face această constatare ni-l dă chiar Francis James, pentru că iată ce ne împărtășește în altă parte, cînd evocă poesia locului său de naștere :

J'ai senti dans mon cœur les souffles de Bigorre,
 Le gravissement blanc du troupeau vers l'aurore,
 La hauteur des bâtons des pâtres roux dans l'ombre
 Et les feux broussailleux épars parmi les brumes
 Et les bruits de la nuit, et le calme de Dieu...
 Je contiens des coteaux de pierre, des ravines,
 Des villages entiers pleins d'obscures douleurs,
 Et des troupeaux bêlant vers l'azur blanc des
 [cîmes ¹.

E lirism aici, și lirism nou, e poezie patriarhală izvorîta dintr'o sensibilitate care se vede că vibrează altfel decît la alți poeți care au descris peisaje rustice.

.1 *Élégie dixième—Le deuil des primevères.*

Dar și mai nou și mai original apare James cînd ne face să asistăm la o sărbătoare în munții care îi sînt așa de dragi. Păștori s'au adunat acolo și cînd jocul a început, poetul urmărește cu privirile pe cei care fac să se cutremure pămîntul sub pașii cadențați — pe fața lor vorbește sănătatea și ce bine le stau vestmintele care adaugă nota lor la pitorescul peisajului. Ce frumoase sînt mai ales păstorile, cu acel „châle ossalois“ care e mîndria lor :

... la merveille est le châle ossalois.

Il est mystérieux et paré de fleurs comme un autel.
Des générations l'ont porté et se le sont transmis.

Il contient l'angoisse de la montagne, l'effroi des pelouses vertigineuses, la couleur des végétaux qui hantent les sommets, les prismes invraisemblables, l'éclat des minerais brisés par les torrents. L'iris d'azur s'y harmonise avec le mica de glace; la digitale avec la teinte des calcaires rougis par le soleil couchant; l'edelweiss s'y fond aux cristaux de givre; la gentiane à l'épouvante bleue des lacs. ¹

Dintr'un amănunt, din ceva ce multora li s'ar părea neînsemnat, Francis James ne-a dat o admirabilă pagină de poezie. Descrierea la care s'a oprit i-a dat prilejul să ne ducă cu gîndul departe, ca în fața unui obiect prețios păstrat într'un muzeu, și să ne trans-

1. *Le roman du lèviere*, 300.

portă în aerul răcoros al munților, prin întunecimile codrilor și printre podoabele de flori ale poienilor. Ce ar fi făcut un naturalist dintr'o asemenea descriere ! Cum s'ar fi pierdut în cuvinte fără nimic evocativ, fără nici o poezie ! Francis Jammes, ca toți scriitorii noi, știe să prindă sufletul lucrurilor, să ni le facă să vorbească viu, să ne descopere tainele de poezie ascunse în ele.

Procedeul acesta, așa de depărtat de cel convențional, de cel caracteristic literaturii arhaice, îl vom regăsi la Verhaeren, și într'un grad superior.

Tablouri din viața dela țară a dat Verhaeren în prima sa culegere de *Poèmes*. Deși poeziile publicate acolo se remarcă prin însușiri care vestiau pe poetul original de mai târziu, totuși nu ne vom opri la ele pentru că rămân în urma aceluia pe care le-a dat în volumul *Les blés mouvants*. Cîtă noutate proiectată aici peste ce au văzut atîția și peste ce a ispitit și pe alții să transpună în poezie, ce minunată deschidere de orizonturi în fața priveliștilor celor mai obișnuite și cum totul capătă amploare, se înalță, la atingerile cu sufletul de artist !

. . . În plimbările lui pe cîmp, poetul trece pe lîngă niște stoguri de grîu și privind-le, ele îi apar de-odată altfel decît altora — cîți

Cetind o asemenea poezie, simțim o tresărire ca în fața unei revelații. Ce părea mărginit ca interes, banal chiar, capătă cu totul altă înfățișare, se luminează și ne îndeamnă să privim și alte lucruri altfel de cum facem de obicei.

Aceeși deschidere largă de perspective o simțim când ne oprim la o altă poezie, *Les routes*. Drumurile care trec prin sate au un suflet — ne spune poetul; de-a-lungul lor a leargă neconținut vieța și ele împărtășesc grijile, bucuriile celor care stau în apropierea lor ori vin de departe; șerpuirea lor e neastîmpărul gândurilor, cum e și îndemnul la muncă:

Leurs grands gestes à travers champs convient
An travail vaste et clair . . .

Elles connaissent tout: bonheur, tristesse ou
[deuil

Que resserrent les murs et dérobent les seuils
Si bien que c'est et la joie et la peine
Qu'elles charrient de plaine en plaine
Avec l'entêtement de la vaillance humaine.

Cîteodată s'ar părea că acest fel de a poetisa unele motive duce la efecte silite, cade în artificial. Așa când poetul, privind un peisaj cîmpenesc, în jocurile de lumini și umbre, compară soarele cu un păstor care mîină

Le tranquille troupeau des ombres
Dans les jardins et les vergers ¹

și, urmărind goana razelor după învălmășirile întunecoase, i se pare că asistă la o luptă, la o dramă din natură: la amiazi umbrele, sfi-oase, umilite, se strâng în jurul caselor arborilor și acolo ele așteaptă să se apropie seara, cînd se vor simți mai în voie și vor putea să se întoarcă

. . . au bercail de la nuit.

Artificială nu se poate totuși spune că e această poezie. E originală, e izvorită dintr'o imaginație bogată, dintr'o viziune cu totul personală. Cît de sărace, cît de naive, ne apar descrierile, pastelurile de școală veche!

Altfel decît în trecut redau scriitorii noi și sufletul țăranilor. Vom regăsi și aici o interpretare mai largă, o înțelegere mai adîncă a realității.

Felul în care țărani au fost înfățișați în literatură a variat după chipul în care au fost priviți sub înriurirea unor anumite concepții sociale și literare.

În evul mediu se știe cu cît dispreț erau întîmpinați: parcă nu ar fi fost ființe ome-nești, nu li se recunoștea nici o însușire bună li se dau epitetele cele mai înjositoare și

1. *Les ombres.*

erau subiectul ironiilor, satirelor. Vieța de la țară încânta totuși pe poeții de atunci, dar numai prin pitorescul ei, prin peisajele care înviorau privirile, prin ceea ce oferia ea ca să se uite o existență de multe ori monotonă și tristă. Cine cetește mai ales pastoralele din evul mediu se poate ușor convinge de aceasta: în cadrul naturei încântătoare țăranul e pus ca o arătare urită, grosolană, de care poetul își bate joc—rareori dacă e prezentat altfel, într'o lumină mai simpatcă. Mai târziu, în epoca clasică sau de pseudo-clasicism, prin alte convențiuni și mai ales sub influența antichității, s'a ajuns la pastoralele care idealisau, pînă la un punct, și pe țărani, dar fără o cunoaștere mai adîncă a sufletului lor, prin aplicarea unei psihologii simpliste și din pornirea de a înfrumuseța totul cu procedee artificiale. În epoca romantică țărani au fost răsplătiți pentru chipul în care fusese priviți în evul mediu— atuncia s'au scris despre ei paginile cele mai entusiaste, pentru că romanticii aveau cultul primitivității, exaltau tot ce era mai aproape de natură și vedeau în țărani suflete superioare, mai curate, neperversitate de civilizație. Idealizarea aceasta a țărănimei s'a prelungit pînă în timpurile noastre și ea e încă obișnuită la noi, la fabricanții de o anumită literatură.

Altfel decît romanticii ne înfățișează scriitorii noi pe țărani ; ei au arătat și de data aceasta ce falsă, ce convențională era literatura predecesorilor lor. Cetindu-i, avem imediat impresia că pentru prima oară literatura se apropie în privința aceasta de realitate, ne dă ceea ce așteptam dela ea. Retorismul optimist al romanticilor a dispărut, declamațiile numai cu epitete de laudă au fost lăsate la o parte. Scriitorii noi ne prezintă pe țărani așa cum sînt de fapt : cu multe idei înapoiate, cu porniri care trădează primitivitatea, cu rătăcirii de care nu-și dau samă, dar și cu însușiri bune, care rămîn uneori în umbră pentru că nu căutăm să le cunoaștem mai bine ori nu li s'a dat posibilitatea să arate tot ce cuprind în ele, cît se pot înălța.

Înainte de a trece la poeți, să cităm cîteva rînduri pe care le-a scris A. Suarès despre țărani ; vom găsi în ele observațiuni juste cu privire la sufletul țărănesc și atitudinea pe care au avut-o în fața lui, de obicei, scriitorii :

Gens de terre et gens de plume : ils ne sont pas rès de s'entendre.

Si un homme parle avec éloquence de la vie aux champs, je reconnais un citadin. Tolstoï, à quatre-vingt-trois ans, le mois passé, les paysans de Toula

lui ont volé ses chevaux et pillé deux ou trois granges. Naguère ils lui jetaient des cailloux sur la route. Ils finiront, peut-être, par le lapider. Enfin, ils le haïssent: c'est qu'ils les aime malgré eux. Rousseau fut aussi hué au village.

Les paysans ne veulent pas qu'on les aime. Ils veulent qu'on les délivre: de l'Etat, de l'impôt, des saisons, de la terre enfin.

Les paysans sont des hommes comme les autres, hormis dans les livres des poètes, mais moins heureux que les autres...

Pour les gens de lettres, la campagne est une élégie, une chanson élégante...

Gens de la ville, j'ai souvent pensé que pas un ne prendrait la faux, s'il était seul, dans un canton désert. Ce qu'ils s'amuse à jouer, le paysan le subit par l'effet d'une contrainte qui n'a pas de fin... La nécessité est sur son dos, comme le tigre sur l'encolure du buffle...

Être paysan, c'est se priver. Quel vrai paysan n'est pas serf de sa terre? Il y est rivé pour toute la vie. Il est pauvre, ou se croit pauvre, puisqu'il n'est pas libre. ¹

Felul cum Suarès ne presintă pe țărani nu se mai potrivește cu ce s'a scris despre ei de atitea ori. Și se poate zice că Suarès exagerează? Dînsul ne dă, e adevărat, numai cîteva trăsături din fisionomia țăranului, nu s'a gîndit să-l descrie sub toate aspectele mai caracteristice — dar aceste trăsături nu sînt

1. *Sur la vie*, 110 - 113.

imaginare ori forțate. Cine cunoaște pe țaran nu poate contesta exactitatea acestei schițe în care e prins sufletul lui.

În poezie, cele mai multe motive de inspirație din viața dela țară le găsim, alături de Francis Jammes, la Verhaeren. Cum a trăit mult timp printre țărani și cum s'a apropiat de ei fără prevenire, Verhaeren a ajuns să-i cunoască bine, și dacă uneori îi judecă aspru, se revoltă chiar văzînd mentalitatea lor, alteori îi privește cu o nețărmurită bunătate, se regăsește în ei, se simte ca un frate al lor.

În *Les Flamandes*, unde domina nota realistă neevoluată spre symbolism, Verhaeren, ironisînd pe aceia care au idealizat pe țărani, scria aceste versuri care au dat prilej să i se reproșeze că ponegrește pe conaționalii săi :

Comme hommes de labour, que Greuze affa-
[dissait,

Dans les molles couleurs de paysanneries...

Les voici noirs, grossiers, bestiaux—ils sont tels-

Entre eux ils sont parqués par villages; en
[somme,

Les gens des bourgs voisins sont déjà l'étranger,

L'intrus qu'on doit haïr, l'ennemi fatal, l'homme

Qu'il faut tromper, qu'il faut leurrer, qu'il faut
[gruger.

La patrie? Allons donc! Qui d'entre eux croit en
[elle?!...

... l'instinct les ankylose;
Un almanach crasseux, voilà tout leur savoir...¹

Nu se poate spune nici despre Verhaeren că e cu totul nedrept față de țărani cînd îi presintă astfel. Dacă nu ne lăsăm influențați de clișeele unei literaturi țărăniste artificiale, trebuie să recunoaștem că sufletele dela țară au multe părți de umbră, sînt departe de a fi așa cum ni le-au înfățișat poeții și romancierii sclavi ai rutinei literare. A atribui țăranilor numai însușiri alese ar fi să ne oprim la o superficială psihologie și să găsim superioritate numai în primitivism, contestînd efectele binefăcătoare ale culturii, ale civilizației, ceea ce ne-ar duce la paradoxele lui Rousseau sau Tolstoi, care răsună așa de învechit astăzi. Spiritul modern nu poate renunța la credințe care ierarhizează sufletele după anumite manifestațiuni, și cine e pătruns de el poate face distincțiuni de care altădată nu se ținea samă. Ne-am deprins astăzi să judecăm mai obiectiv și cu mai multă critică, așa că literatura nu mai poate fi stăpînită nici ea de idei unilaterale, de reprezentări false.

Dacă uneori, cum am văzut, poeții noi ne presintă într'o sintesă a lor sentimentele celor

1. *Les paysans*.

dela țară, alteori îi pun chiar pe aceștia să vorbească, și procedeul din urmă nu e de sigur cel mai ușor. El cere, pe lângă cunoașterea adîncă a sufletului rustic, și exprimarea potrivită lui, cu nota caracteristică celor simpli și pe care, de obicei, scriitorii nu au înțeles-o. El cere însă și alt ceva: cum poezia nouă ține la formele concentrate și mai mult să sugereze, motivele din lumea dela țară nu trebuie prezentate prea descriptiv, prea povestitor, cu acele diluări pe care le întîlnim mereu la romantici și alți scriitori de școală veche.

Acest al doilea procedeu e des întrebuintat de Verhaeren și de Francis Jammes în poezii sub formă de dialog în care vorbesc țărani. Jammes se mărginește însă la o redare elementară a convorbirilor dintre țărani, și prea prosaică, pe cînd Verhaeren ne evocă mediul țărănesc cu mai multă artă și știe să aleagă din el momente, situațiuni mai caracteristice, așa că la dînsul trebuie să ne adresăm în primul rînd dacă e să relevăm ce a adus mai remarcabil și în această privință poezia nouă.

Cele mai de samă poezii în acest gen ale lui Verhaeren le găsim în volumul *Les blés mouvants*. Să-l deschidem și să ne oprim la al doilea *Dialogue rustique*, unde

poetul ne face să ascultăm ce-și spun între ei doi țărani. Cel dintîi, Antoine, vorbește astfel :

Pour apprendre à noircir quelque papier frivole
Nos fils envoient au loin, vers les mornes

[écoles,

Leurs fillettes et leurs gamins,
Et c'est à nous, les vieux, qu'on impose la tâche
De mener paître au long des sinueux chemins

Les vaches

Et de reprendre, après combien de temps,
Les besognes qu'on fit quand on était enfant.

Și mai departe același țăran își arată toată amărăciunea că în sat oamenii sînt ispitiți de schimbări în rău :

L'esprit des champs a bien changé
Et nul ne voit le séduisant danger

Qui nous attire et nous menace.

On ne fait plus chez nous des gens de notre race,
Au front compact comme le poing;

Tout se desserre et se disjoint

Et le meilleur s'en va et rien ne le ramène:

On dirait d'un tamis où passeraient les graines.

Celălalt țăran, Guillaume, găsește și el că numai bine nu fac cei care-și înstreinează sufletul, se îndepărtează în vorbă și în obiceiuri de legea strămoșească :

Depuis qu'il fut soldat

Mon fils est revenu des pays de là-bas

La tête pleine
D'un tas de mots nouveaux que je ne comprends

[pas ;

On croirait bien qu'il perd l'haleine

Quand il les dit,

Si longs et si nombreux sont-ils !

Et son aîné qui tient ma ferme

Commence peu à peu à penser comme lui,

Son cœur est pris, l'erreur y germe....

Și după ce Antoine se mai plînge că toate s'au schimbat de cînd au venit „les sournoises machines“ Guillaume îi dă dreptate, adăugînd :

Tous ces malheurs, ami, nous viennent de la ville.

Vorbește aici spiritul dîrz al țaranului care ține la ce este al lui, ce a moștenit dela bătrîni și găsește că orice înnoire, tot ce pătrunde dela oraș, e o rătăcire ¹.

1. Ca să se vadă mai bine deosebirea între felul cum înfățișează pe țărani Verhaeren și Jammes să ne oprim la o poezie a acestuia, *Ce fils de paysan... — De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir*. E vorba acolo de băiatul unui țaran „qui était bachelier“ și după ce ni-l prezintă astfel Jammes spune despre el :

. Oui, tu lisais Virgile, ami. Car l'on
[t'avait

Appris le latin dans un triste et pieux collègue....
Des mots compliqués n'avaient pas gâté ton âme.
Tu étais pareil à la modestie du village

Dar Verhaeren nu pune să vorbească numai asemenea țărani, pentru că din viața satelor ține să nu ne lase numai cu unele impresii, unilaterale. În alt *Dialogue rustique* iată-i pe alți doi țărani împărțându-și gândurile, dar altfel, cu cuvinte bune pentru prefacerile pe care le aduce mereu vremea. După ce unul din ei, Vincent, își arată mulțumirea că a învățat cum să facă mai roditor ogorul lui :

C'est grâce à vous que j'ai fumé mon champ.

[vivant

Avec l'engrais subtile que compose un savant,
Et que sur le coteau ployé comme une échine,
Mes quatre chevaux noirs traînent l'ample

[machine

urmează celălalt, Philippe, care îndeamnă pe cei dela țară să nu rămână închiși în

Lorsque les cheminées fument aux pieds de Dieu
Et que s'arrêtent, en tournant le cou, les bœufs.

Efectul poeziei e diminuat prin faptul că intervine direct poetul, ține singur să arate că țăranul nu trebuie să-și schimbe obiceiurile, vorbirea strămoșească. Procedînd astfel, Jammes ne dă poezie demonstrativă, de gen vechi, și în același fel apar de multe ori chiar versurile în care dînsul face pe țărani să vorbească — intenția de a pune în evidență o idee, de a proba ceva, alunecarea pe tonul pledoariilor, se vede și acolo, ca o abatere dela spiritul care e propriu poeziei nouă.

lumea lor și să prețuească rosturile mai bune
de vieață care vin dela oraș :

Il ne faut point haïr ce qu'on fait là-bas
De neuf et de puissant dans des usines rouges.
L'homme avisé sait bien que tout change et tout

[bouge

Et que rien n'est plus sot que de ne vouloir pas
Regarder du côté d'où s'élèvent les villes.

Grâce à elles, les gens d'ici sont moins serviles
Et combinent leur gain mieux qu'au temps des

[aïeux,

Si quelque train brutal coupe nos champs en

[deux.

Il paye à beaux deniers le droit de son passage
A travers la splendeur de nos clairs paysages..

E, fără îndoială, ceva prea literar în aceste
versuri; poetul pune în ele prea mult din
vocabularul și impresiile lui, dar mentalita-
tea celor dela țară e bine redată — ultimele
versuri, de pildă, arată spiritul practic al țā-
ranului, cum el pune preț înainte de toate
pe foloase vādite.

Alături de conflicte între lumea veche și
cea nouă, alături de sufletul a două gene-
rații care nu se mai aseamănă, Verhaeren
ne înfățișează din mediul rustic și alte as-
pecte, caracteristice iarăși în felul lor. Cît
ține țāranul la bucata lui de pămînt și cu
cîtă mîndrie vorbește de munca grea la cîmp

e tema unui alt dialog în care cel mai har-
nic și sfătos sătean, Benoît, glăsuște astfel :

La moisson m'obéit et j'obéis aux règles.
Il n'est pas un épi de froment ou de seigle,
Pas un aulne, pas un tilleul,
Qui ne doive à moi seul et sa vie et sa force...

D'une poussée et d'une haleine
Il m'arrive au printemps d'aller au fond des
[plaines...
Alors, sans la choisir, je prends entre mes mains,
Qui prudemment l'émiettent,
Une motte de terre où l'orge doit lever,
Et quand je vois le grain qui me semble couvé..
Je me sens si ému que j'en deviens timide,
Que c'est beau, sous le ciel, un petit grain de blé!..

J'aime mon champ vivant et clair
Plus que mes os, plus que ma chair :
En mai, lorsque le grain perce le sol plus ferme,
C'est à travers mon corps qu'il me semble qu'il
[germe;
Je vais, jour après jour, contempler mes épis ;
J'entends pousser leur tige au soleil de midi.

Și Francis Jammes glorifică munca dela
țară, dar cu mai puțină poezie decât Ver-
haeren, rămânând la genul care mulțumia
pe scriitorii de altădată — o întreagă poezie
a lui, *Ce sont les travaux....*¹, nu e decât o
lungă înșirare rimată :

1. *De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir.*

Ce sont les travaux de l'homme qui sont grands:
 Celui qui met le lait dans les vases de bois,
 Celui qui cueille les épis de blé piquants et droits
 Celui qui garde les vaches près des aulnes frais,
 Celui qui fait saigner les bouleaux des forêts...

Aşa mai urmează încă vre-o zece versuri și ne miră că tocmai poetul care a trăit atîta printre țărani ne lasă prea des impresia că singură rusticitatea motivelor i s'a părut că poate justifica titluri de poezie. Nu rămînem cu o decepție și cînd cetim acele *Géorgiques chrétiennes* care se reduc la o povestire lîncedă, la stăruințe obositoare și au ceva de didactism nepotrivit cu poezia nouă ?

Cîntînd munca dela țară, fără să o preamărească însă față de aceea care se desfășură la oraș — unde totuși contrastează de atîtea ori cu vieța ușoară, frivolă a multora... — Verhaeren a ținut să pună în lumină, pe lîngă farmecul și eroismul ei, acea forță seculară care o însufletește, acel sentiment de legătură cu toți care și-au petrecut zilele în același fel și au lăsat astfel o frumoasă și rodnică moștenire. Unul din aceia pe care-i face să vorbească poetul spune altuia :

Vois-tu, on ne fait bien çue ce qu'on a vu faire
 Depuis l'enfance à son foyer.

Ceva caracteristic din sufletul țărănesc și în aceste cuvinte — ele exprimă, de o parte, spiritul conservativ al celor simpli, iar, de alta, pietatea așa cum o înțeleg ei când se îndreaptă cu gândul spre străbuni.

Alături de aceste însușiri ale țăranului Verhaeren nu putea să nu amintească și vigoarea celor care trăesc aproape de natură. În dialogul unde vorbesc Philippe și Vincent, cel dintîi spune cu un fel de mîndrie :

. . . je dispense. . . à l'immense cité. . .

Un peu de la rustique et plénière santé.

Punîndu-l să vorbească astfel pe acest țăran, Verhaeren nu s'a gîndit totuși să ne facă să credem că numai la sa e ar fi adevărata vigoare, nu a repetat clișeul la care s'au oprit atîția care au descris vieța dela țară. Așa ceva nu putea trece prin mîntea lui cînd în atîtea poesii dînsul a slăvit și ce este sănătos la oraș, puterea creatoare a celor care petrec acolo.

Sentimentele generoase, bunătatea, omenia sînt și ele calități pe care poetul le recunoaște celor dela țară. Iată o țarancă, pildă de suflet blînd, milos :

Lésine, orgueil, ruse, fureur,
Haine sournoise, ardeur brusque, rage funeste,
N'ont eu raison de sa constante bonne humeur
Ni du beau calme de son geste.

Elle peine de l'aube au soir,
 Distribuant à tous ses paroles égales,
 Et l'humble ouvrier trouve une place où s'asseoir
 Autour de sa table frugale ¹.

Prin sate se întâlnesc însă și alte firi, bizare în felul lor, înstreinate de cei mulți, și pe acestea nu le pierde de asemenea din vedere Verhaeren, le descrie chiar cu o simpatie particulară, pentru că i se pare că regăsește în ele ceva din sufletul său, neliniștit și obsedat de visiuni. În *Poèmes* (seria a III) ne e înfățișat un morar de care sătenii vorbeau ca de un om ciudat, îl priviau cu neîncredere și teamă, așa că la moartea lui nimeni nu a spus un cuvânt de părere de rău. Cît a trăit a rămas strein de ceilalți, dar sufletul său închis nu era de om rău, ci de visător, de un resignat mulțumit cu gândurile lui care de multe ori, cutreerând depărtările, îl făceau să cunoască viața mai bine și să aibă mîndria unui înțelept :

Sur sa butte morne de soir,
 Le vieux meunier du moulin noir,
 Jadis, avait vécu d'accord
 Avec l'espace et l'étendue
 Et le vol fou des tempêtes pendues
 Aux crins battants des vents du nord.
 Son cœur avait longuement écouté

1. *La fermière.*

Ce que les bouches d'ombre et d'or
Des étoiles dévoilent
Aux attentifs d'éternité. . .

Les grands courants qui traversent tout ce qui vit
Étaient, avec leur force, entrés dans son eprit,
Si bien que par son âme isolée et profonde
Ce simple avait senti passer et fermenter le
[monde ¹.

Un suflet aparte găsește poetul și la păstorii.
Intr'un dialog din *Les blés mouvants*
un grădinar îi spune unui cioban că trece
în sat drept un vrăjitor și acesta îi răspunde
că poate fiind că știe multe, vede mai departe
decît alții:

Plus d'un regard habite au fond de mes deux
[yeux
Et ma vue est subtile et perce les feuillées.

Dacă din pricina aceasta oamenii vorbesc
multe pe socoteala lui și se tem de el, îl
judecă greșit, spune mai departe păstorul
pentru că el nu face rău nimănui:

Je ne suis ni le mal, ni la peur, ni l'effroi,
Pour tout homme qui croit à mon pouvoir sans
[feinte;
Je me sens fort, surtout quand, la nuit des
beaux mois,
Je circule entouré de présages insignes,

1. *Le meunier.*

Et que tout feu tournant au ciel me semble un
 [signe
 Que l'avenir me fait, et qu'il ne fait qu'à moi.

Pentru acest dar de a cuprinde cu privire mai mult decît alții și a avea presimțiri, păstorul lasă să se înțeleagă că se deosebește de mulți și-i spune, la sfîrșit, grădinarului, cu un fel de dispreț:

Aimez votre foyer et soignez-en les flammes,
 Et cultivez vos fleurs en leurs pots arrondis :
 Votre esprit n'est point fait pour percer le
 [mystère
 Dont le ciel suspend l'ombre ou le feu sur la
 [terre.

Vedem aici bine redat ce distinge pe păstor: intuiția lui vie, spiritul de observație cu care e înzestrat, cum și acea neliniște pe care o simte trăind în singurătate și care îl face superstițios ori îl duce spre un naiv misticism. În felul acesta Verhaeren a voit indirect să spună că păstorii au sufletul mai bogat și mai poetic decît aceia care trăesc legați de pămîntul lor și duc o vieață mărginită la cîteva griji ori de mulțumiri care îi fac să lîncezească. ¹

1. Cu versurile lui Verhaeren se poate compara bucata *Un berger*, scrisă de A. Mithouard (*Traité de l'Occident*, 251). Psihologia păstorului e bine redată.

Nu mai este, astfel, nici idealizarea elementară, nici sentimentalismul dulceag al bucolicelor de altădată. Găsim o notă mai naturală, o înțelegere mai pătrunzătoare a sufletului celor care duc altă viață decât noi.¹

Superioritatea poeziei nouă reiese și din varietatea motivelor cu caracter rustic pe care ține să o redea. Ea nu se oprește numai la o categorie de suflete din lumea dela țară, nu arată preferințe exclusiviste. Și deosebirea aceasta față de ce s'a dat de atâtea ori în

și de Vielé-Griffin în poezia *Le chevrier — La clarté de vie*. Vielé-Griffin ține mai ales să arate pentru ce păstorul are firea închisă sau pare așa. Acela cu care stă de vorbă îi spune că a văzut ce săraci de suflet sînt aceia care vorbesc mereu, și aceasta l-a făcut să prețuească mai mult „le silence des bêtes”. Lîngă caprele lui și sub cerul darnic în frumuseți, în mijlocul priveliștilor care-i vorbesc cu glasuri tainice, el se simte mai fericit decât alții, cunoaște bucurii de care mulți rămîn streini, trăește în fiecare zi „au pays des surprises”.

1. Tiparele vechi le regăsim totuși și aici la unii poeți. F. Villaespesa, de pildă, cîntă, ca atîția care au scris pastorale, fericirea de a trăi în singurătatea munților, de a avea sufletul simplu al unui ciobănaș (*La canción del regreso — Viaje sentimental*):

Tinăr păstor ce cînti din fluier,
Eu ași da toți trandafirii și laurii poeziei mele
Pentru mulțumirea pe care ți-o dă ignoranța ta.

acest gen se poate înțelege mai bine cînd ne raportăm la literatura țărănistă dela noi. Atît poeți, cit și prosatori ai noștri ne-au înfățișat pe țărani ori ca oameni înzestrați cu toate însușirile bune—și asemenea descrieri ne aduc cele mai dese ori note false ori înfloriri de retorism — ori ca niște ființe stăpînite numai de instincte, de porniri primitive. De sigur, și primitivitatea poate fi descrisă de un artist, dar cu condiția ca ea să presinte ceva caracteristic, interesant întru cîtva și să fie împărtășit cu măestria artei. Un om cu pasiuni rudimentare, să zicem chiar sălbatică, poate fi un subiect la care să se oprească cineva ca scriitor, cum o fiară poate fi înfățișată de un pictor sau de un sculptor, ca și de un literat, de altfel. Așa ceva reprezintă o forță în felul ei—rudimentară, întunecată, dar o forță, oricum. Există însă o primitivitate mărunță și cu totul respingătoare—aceasta poate fi lăsată la o parte, cu toate că și ea ispitește pe unii scriitori. Intre ea și cealaltă e aceeași deosebire ca... dela o omidă la o fiară.

Primitivitatea, lumea instinctelor, pasiunilor barbare, se știe că a fost tema de predilecție a naturatiștilor. Dar tocmai pentru că s'a abusat de această formulă literară, pentru că atîta timp scrisul a fost redus la o înre-

gistrare a aspectelor celor mai întunecate ale vieții, scriitorii noi au ținut să se evadeze din asemenea exclusivism, cum au stăruit să nu repete o altă rătăcire, aceea a romanticilor care idealisau, prezentau în colori viorii ce nu putea beneficia de această generositate poetică. Atît formulei naturaliste, cît și celei romantice simboiștii i-au opus o concepție mai largă și mai aproape de realitate. Ei nu au văzut în jurul lor numai oameni buni ori numai răi, numai îngeri ori numai brute, ci lumea așa cum este ea, cu părți de lumină, ca și de umbră, iar cînd și-au apropiat sufletul lor de acela al țăranilor ni l-au prezentat așa cum este, și cu însușiri alese și cu altele scăzute, păstrînd urme de primitivism. Pe cele dintîi nu puteau cu alît mai puțin să nu le pună în lumină — și fără exagerări, fără denaturări, ca romanticii — cu cît scriitorii noi sînt călăuziți de o viziune luminoasă și de stăruința de a descoperi în sufletul omenesc elementele superioare, noblețea lui. Am văzut cum Verhaeren ne prezintă din lumea satelor cîteva firi deosebindu-se de cei mulți, și alături de versurile lui putem aminti cuvintele prin care Romain Rolland ne arată cum trebuie să privim pe cei simpli, să nu-i judecăm numai într'un fel, după impresii izolate:

... c'est une sottise de croire que qui dit : peuple dit : populaire. Le peuple a ses aristocrates, de même que la bourgeoisie a ses âmes de la plèbe. Des aristocrates, c'est-à-dire des êtres qui ont des instincts, un sang peut-être plus pur que les autres, et qui le savent, qui ont la conscience de ce qu'ils sont, et la fierté de ne pas déchoir. Ils sont minorité, mais, même tenus à l'écart, on sait bien qu'ils sont les premiers ; et leur seule présence est un frein pour les autres. Les autres sont contraints de se modeler sur eux, ou de faire semblant. Chaque province, chaque village, chaque groupement d'hommes est, dans une certaine mesure, ce que sont ses aristocrates. ¹

Psihologia prea simplistă care a dominat în general pînă acum ori de cîte ori se vorbia de păturile de jos e înlocuită cu o psihologie mai justă, mai realistă, ducînd la o ierarhisare a valorilor sufletești așa cum trebuie făcută, și este semnificativ că scriitorii noi și-au însușit această concepție, dînd astfel dovadă de o intuiție mai pătrunzătoare și de cunoașterea realității, de atîtea ori falsificată pînă acum și în literatură.

Se desminte astfel încă odată învinuirea adusă scriitorilor noi că au rămas departe de viața care pulsează în jurul nostru, de ceea ce este universal omenesc, că s'au izolat între zidurile lor, vrăjiți de visuri, de alucinații și reducînd poesia la virtuosități, la

1. *Jean-Christophe : La foire sur la place*, 296.

un exercițiu de versificatori pasionați numai pentru ce este artificial, bizar, bolnăvicios. Când și lumea celor mai umili a oprit privirile lor, a găsit la ei suflete nu refractoare și a fost descrisă cu o înțelegere dreaptă, cu luminate sentimente de umanitate, s'ar mai putea nega literaturii nouă spiritul larg de care e condusă, izvoarele multiple de inspirație spre care s'a îndreptat? ¹

Arătînd această generositate, ținînd samă și de cei de jos, literatura nouă a căutat totodată să înalțe motivele mai mărunte la

1. Nu numai din pasajele pe care le-am citat se poate urmări această atitudine a scriitorilor noi, ci din multe altele și mai ales din atîtea pe care le găsim în *Trésor des humbles* al lui Maeterlinck; cf. și J. H. Rosny j^{ne}, *Sépulcres blanchis*, 149 urm; A. Mithouard, *Traité de l'Occident*, 211; A. Suarès, *Idées et visions*, 108; din opera lui Verhaeren pot fi reproduse și aceste versuri care sintetizează atîtea altele pe care le-am relevat:

Je vous aime, gars des pays blonds, beaux con-
[ducteurs
 De hennissants et clairs et pesants attelages,
 Et vous, bûcherons roux des bois pleins de sen-
[teurs,
 Et toi, paysan fruste et vieux des blancs vil-
[lages,
 Qui n'aimes que les champs et leurs humbles
[chemins
 Et qui jettes la semence d'une ample main...

care s'a oprit, să le amplifice, prezentându-le într'un cadru lărgit de imaginație și cu o semnificațiune sufletească ce trece peste tema inițială. Existențe umile le vedem adeseori înfățișate ca reprezentînd laturi caracteristice vieții tuturor, oameni simpli sînt poetisați ca figuri reprezentative în felul lor, ca simboluri de umanitate într'un sens sau altul. Cum în sculptură un Rodin ne-a dat mai multe asemenea figuri simbolice, tot așa în literatură găsim această exprimare superioară a unor motive care prin ele înseși par puțin însemnate.

Intr'o poezie¹ Verhaeren vorbește de un meșteșugar, de unul care făcea încălțăminte de lemn. Intr'o zi căzu bolnav și sfîrșitul se apropia, iar nevasta lui, vrînd ca el să aibă mai multă liniște, muștra mereu pe copiii care treceau pe uliță făcînd sgomot. Meșteșugarul îi spuse să lase pe copii în pace, că sgomotul nu-l supără :

Ne vous emportez point, ma femme,
A l'heure où doit partir mon âme ;
Laissez claquer sur le trottoir
Les sabots blancs, les sabots noirs.

Cînd nevasta lui stăruia din nou să i se dea liniște, meșteșugarul ținea și dînsul să

1. *Le sabotier — Les blés mouvants.*

spună mereu că îi place să audă acei „sabots“, cum dînsul făcuse mulți în viața lui :

Souliers de bois à forme antique,
En ai-je fait dans ma boutique!
Laissez claquer sur le trottoir
Les sabots blancs, les sabots noirs...

J'écoute au loin tourner leur ronde
Avec mon. âme, avec le monde,
Laissez claquer sur le trottoir
Les sabots blancs, les sabots noirs.

Simplu, dar plastic, e exprimată aici pasiunea pentru ceea ce e strîns legat de viața noastră — pînă în ceasul din urmă ținem la lucruri care ne-au fost dragi.

Altă poezie a lui Verhaeren ¹ ne pune sub ochi munca dîrză a unui fierar care de dimineață pînă seara sta plecat pe nicovală, lovind cu ciocanul în bucățile de fier :

Sur la route, près des labours,
Le forgeron énorme et gourd,
Depuis les temps déjà si vieux, que fument
Les émeutes du fer et des aciers sur son enclume,
Martèle, étrangement, près des flammes intenses,
A grands coups pleins, les pâles lames
Immenses de la patience.

Privirea lui are ceva din scînteierile care se împrăștie în jur și mîndria aceluia care

1. *Le forgeron* — *Poèmes*, 3.me série.

știe că răbdarea lui îl va face să învingă împotriviri și din ea va răsări ce-i va putea da mulțumire:

Son front,
 Exempt de crainte et pur d'affronts,
 Sur les flammes se penche et tout à coup rayonne.
 Devant ses yeux, le feu brûle en couronne.
 Ses mains grandes, obstinément,
 Manient, ainsi que de futurs tourments,
 Les marteaux clairs, libres et transformants
 Et ses muscles s'élargissent, pour la conquête
 Dont le rêve dort en sa tête.

Acest fierar e ca un frate al atitoră care nu lasă vieața lor în lincezire, ci reîncep în fiecare zi munca grea, duc mereu mai departe stăruința lor, mînați de un gînd și simțind bucuria înfăptuirilor pentru binele altora. Un subiect elementar e derivat și aici spre o idee, dîndu-ni-se iarăși o' pildă de cum poate fi îmbogățită inspirația din lumea celor simpli.

Că generația poetică venită după 1880 nu s'a arătat streină de ce este al păturilor de jos se vede și din curiozitatea pe care a avut-o de a cunoaște literatura populară, apropiindu-și din ea unele elemente. ¹ Sînt cunos-

1. Aceasta a arătat-o, încă de mult, R. de Souza în *La poésie populaire et le lyrisme sentimental*, 1899; cf. A. Mockel, *Propos de littérature*, 119; T. de Visan, *L'attitude du lyrisme contemporain*, 291.

cute cîteva poesii ale lui Maeterlinck scrise într'o formă simplă, amintind pe cele populare:

J'ai cherché trente ans, mes sœurs,

Où s'est-il caché?

J'ai marché trente ans, mes sœurs,

Sans m'en rapprocher. . .

On est venu dire

(Mon enfant, j'ai peur),

On est venu dire

Qu'il allait partir. . . 1.

Se vede de aici ce bine a reușit Maeterlinck să armonizeze factura ușoară, ritmul sprinten popular cu inspirația simbolistă — în versuri de felul acesta dînsul a știut să exprime cîte o idee adîncă și subtilități cum le înfîlmim și în dramele sale, unde, de altmîtrelea, elementul popular apare iarăși uneori.

Alături de Maeterlinck poate fi pus Stuart Merrill, pentru că și el a apropiat inspirația nouă de cea populară, și tot cu atîta artă — amîndoi sînt, de altfel, aceia care au înțeles mai bine alăturarea celor două genuri de poezie și au știut să o redea într'o formă superioară, în care simplitatea capătă un farmec deosebit împletită cu notele subtile, cu nuanțările cele mai fine — două romane ale lui Merrill încep astfel :

1. *Quinze chansons.*

Je ne sais ce que veut mon cœur.
Tous les arbres sont blancs ou roses.
Une abeille est dans chaque fleur.
Je voudrais chanter toutes choses. . .

Le vent a soufflé dans les branches
— *La folle a trompé mon amour* —,
L'oiseau fuit vers un nouveau jour,
Les vagues sur la mer sont blanches.

Les corbeaux suivront les colombes
— *La folle a trompé mon amour*—,
Fleurs et fruits vont choir tour à tour.
J'entends là-bas creuser des tombes. . . !

Mai aproape de spiritul popular a ținut să rămână Francis Jammes, așa că poeziile lui de acest gen nu se deosebesc prea mult de cele cunoscute din popor:

—Dis-moi, dis-moi, guérirai-je
De ce qui est dans mon cœur?

—Ami, ami, la neige
Ne guérit pas de sa blancheur.

— Amie qui, dans les larmes, souris
Comme un arc-en-ciel dans la pluie,
Dis-moi, dis-moi, ô Mamore,
S'il me faudra mourir encore ².

Altfel iarăși s'a îndreptat spre poezia populară Vielé-Griffin — dînsul introduce din

1. *Une voix dans la foule.*

2. *Élégie septième — Le deuil des primevères.*

cînd în cînd versuri populare ca o reminiscență ori ca motive pentru a impresiona într'un anumit sens, cum vedem, de exemplu, în poesia *Ronde de la Marguerite*¹, unde printre versuri cu totul personale și cu caracter simbolist e împletită strofa din cînteece cunoscute în popor :

Où est la Marguerite,
O gué, o gué, o gué;
Où est la Marguerite,
O gué, son chevalier?

De poesia populară nu au rămas streini nici Verhaeren², nici alții, ca J. Laforgue, Paul Fort, așa că avem și aici o dovadă de varietatea izvoarelor de inspirație spre care s'au îndreptat poeții noi.

Dacă înrîurirea populară nu a fost totdeauna bine înțeleasă și folosită—multe poesii ne fac impresia atîtor pastişări care au mulțumit și pe alții cînd au voit să se apropie de creațiunile poporului—, aceasta e întru cîtva explicabil, pentru că nu este un gen ușor acela al transpunerii folklorului în poesia cultă.³

1. *Poèmes et poésies*.

2. Alături de altele care ar putea fi citate, poesia amintită mai sus, *Le sabotier*, are și ea ceva din ritmul popular.

3. Cît de greu este a utiliza motivele populare se vede și din încercările unora de a pune în versuri

De altfel, întreaga poezie nouă de inspirație rustică are, cum spuneam și mai sus, unele scăderi: deși fondul ei e desprins din realitatea vie, din observațiuni bine îndreptate și nu e în desacord cu psihologia țărânului, totuși el nu ne evocă totdeauna în de ajuns atmosfera satelor, din cauză că în redarea lui nu se păstrează destul nota naturală, e introdus ceva prea de caracter literar

credințe, obiceiuri dela țară. Incercările acestea au dat și mai puțin decît poezia scrisă cu mai vagi ori mai directe împrumuturi din cea populară. Iată, de pildă, cîteva strofe ale lui Francis Jammes (*On dit qu'à Noël. . . — De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir*):

On dit qu'à Noël, dans les étables, à minuit,
L'âne et le bœuf, dans l'ombre pieuse, causent.
Je le crois. Pourquoi pas? Alors, la nuit grésille,
Les étoiles font un reposoir et sont des roses.

L'âne et le bœuf ont ce secret pendant l'année,
On ne s'en douterait pas. Mais, moi, je sais
Un grand mystère sous leurs humbles fronts.
Leurs yeux et les miens savent très bien se
[parler. . .

L'âne et le bœuf ne disent rien de tout cela
Parce qu'ils ont une grande simplicité
Et qu'ils savent bien que toutes les vérités
Ne sont pas bonnes à dire. Bien loin de là.

E folklor versificat — nu poezie.

și felul cum vorbesc, în special, țăranii nu e nuanțat așa cum ne-am așeptat.¹

Față de literatura trecutului e totuși un progres în acest gen. Scriitorii ultimelor decenii au adus un plus la ce era cunoscut de mai înainte, au adăugat o notă nouă la teme literare vechi în felul lor.

Această notă e și ea în acord cu întreaga lor concepție și cu stăruințele pe care le-au pus de a da altă înfățișare literaturii. Caracterul ei de noutate am văzut că reiese cu evidență în atâtea direcțiuni și confirmă astfel ce spuneam la început cu privire la aptitudinile spiritului latin de a aspira mereu la inovații, de a fi din acele *inquieta avida-*

1. Prin aceasta nu trebuie să se înțeleagă redarea vorbirei țărănești cât se poate mai fidel, cu particularități care-i sînt proprii. Chiar cînd unii au încercat aceasta nu au ajuns să exprime mai bine sufletul țăranului — e destul să cetească cineva *Paysages et paysans* de M. Rollinat pentru ca să vadă că oricît ai căuta să scrii în formă populară nu reușești să evoci atmosfera dela țară, dacă nu cunoști bine înainte de toate sufletul, vieța țăranului. Cu vocabularul eurent și fără amestec de „literatură” — recurgînd ici și colo la expresii, la imagini proprii celor simpli — poți foarte bine reda mediul rustic, dacă într’adevăr l-ai înțeles și știi ce să alegi din el mai caracteristic.

que in novas res ingenia despre care vorbește Tit Liviu —, nedesmintind niciodată vigoarea lui.

Latinitatea literaturii nouă, așa cum o cunoaștem pînă aici, reiese însă mai ales din alte aspecte ale ei, și e locul să insistăm asupra acestui punct, pentru că se va părea poate că în cursul analizei pe care am făcut-o ne-am îndepărtat uneori dela ideea inițială.

Și poezia și prosa la care ne-am referit, au la basă o remarcabilă bogăție sufletească, plecînd dela vioiciunea impresiilor, un spirit ager de observație și culminînd la abstracțiuni, la visiuni maiestoase. Trecerea dela una la alta se efectuează în ascensiuni naturale, neforțate, fără devieri, fără abateri spre ceva confus, incoherent, și cele două elemente esențiale ale realizării literare apar fusionate într'un tot armonic și cu contururi limpezi.

În varietatea de motive desprinse din realitate pentru a trece în poezie nu sînt uitate nici acelea care par a avea mai puțină însemnătate — amănunte [de viață zilnică dela oraș ori [dela țară, existențe umile de acolo nu au fost excluse din cadrul poetic, pentru că literatura nouă ține să surprindă viața în infinitatea ei de aspecte. Poți fi ca artist un aristocrat în sensul că înțelege menirea înaltă a artei, noblețea ei — și

privită astfel arta e totdeauna aristocratică —, dar în același timp poți fi un suflet larg cuprinzător, pregătit să se identifice cu sufletul altora, să împărtășească visurile, bucuriile, suferințele lor, oricît de simple, de naive ar părea. A privi cu simpatie pe alții, chiar pe cei mai mici, a nu te arăta disprețuitor și a fi în același timp aristocrat, e iarăși una din notele distinctive ale latinității. Din spre alte zone sufletești — de germanism, slavism ori asiaticism — s'au putut vedea expansiuni de sentimente ducînd sau la conștiința unei superiorități sau la umanitarism, la înfrățirea cu cei de jos, cu cei asupriți, dar asemenea sentimente s'au manifestat unilateral ori prin ceva haotic, desorientat, pe cînd la Latini le vedem mergînd alături și armonisate, completîndu-se reciproc. Latinul e aristocrat fără să fie neuman. E destul să ne gîndim la acel geniu al latinității care e Dante, pentru ca să avem o concretizare a acestei însușiri. Acela care se numia singur „alma sdegnosa“, suflet mîndru, aristocratic, a fost totodată o fire blîndă, generoasă, în stare să înțeleagă pe alții, arătînd milă pentru ei, prețuindu-i pentru ceea ce au și ei bun omenește — toată *Divina comedia* e visiunea celui care a trăit nu numai pe înălțimi, ci s'a coborît în lumea tuturor,

să o cunoască și să aleagă din ea pe aceia care au primit ceva din lumina care ne înalță deasupra altor ființe.

Din acest caracter al literaturii nouă rezultă semnificația ei de înaltă umanitate, și din acest punct de vedere trebuie pusă în frunte literatura franceză, căreia, de altfel, i s'a recunoscut totdeauna această calitate. Într'un articol din *Revue des deux mondes* (15 mai, 1915, 394), V. Giraud a ținut, după alții, să evidențieze această superioritate a producțiunii literare din Franța, caracterisînd-o astfel: „d'autres littératures ont été plus poétiques que la nôtre, d'autres plus philosophiques, d'autres plus mystiques, d'autres plus artistes; aucune n'aura été plus humaine“. Numind literatura franceză mai umană decît altele, Giraud îi reduce de altă parte valoarea ei cînd crede că din punct de vedere artistic ea a fost întrecută de ce s'a scris în alte țări, părere care ne surprinde să o vedem exprimată chiar de un Francez cînd istoria literară vine să vorbească altfel. Și ca realizare artistică literatura Franței ocupă locul întâi, nefiindu-i discutabil nici în epoca mai nouă. Aceasta s'a putut vedea din atîtea pasaje prin care am pus sub ochii cetitorilor literatura de astăzi, și capitolele care vor urma vor face să reiasă mai mult încă pre-

ocupările de artă care au călăuzit-o, cum vor pune în lumină și alte aspecte ale ei care se explică prin calitățile proprii geniului latin.

Privite la un loc, toate aceste însușiri ale literaturii contemporane vin să se concentreze într'una singură, hotărîtoare, care-i fixează de-odată valoarea. E idealismul ei, fără care nu am înțelege minunata eflorescență poetică pe care o vedem de cîteva decenii. Un idealism în care cultul pentru artă se întilnește cu o visiune nouă, pornind din atingerile cu viața de azi, cu tot ce-i dă o notă deosebită față de trecut și ne face să recunoaștem superioritatea ei. Acest idealism pe care l-au adus, ca o vestire bună pentru vremea nouă, scriitorii din Franța e încă departe de a fi înțeles în tot ce cuprinde el — nu-l vedem în de ajuns prețuit nici la noi, deoarece se mai păstrează, și în literatură, și altfel, idolatria pentru formule care de mult și-au pierdut prestigiul. Ne-am apropia mai mult de el dacă sentimentul latinității ar fi mai bine limpezit și ar da orientarea statornică în toate manifestațiunile noastre. Această afirmare deplină a conștiinței noastre de Latini și adaptarea ei la spiritul vremii de acum le așteptăm mai ales în acea parte a literaturii noastre care s'a înstreinat prea mult de tradiție și ade-

vărata ei vieață — înțeleg: literatura din Ardeal pe care au veștejit-o germanismul și maghiarismul.

Sînt propagări spirituale dela care nu ne putem sustrage. A nu ne însuși cît mai mult din idealismul nou al literaturii din Apus ar însemna nu numai o abatere dela ce ne impun afinități sufletești, dar și o renunțare la idei care trebuie să se afirme în acord cu aspirațiile moderne. Ecou al sensibilității evolute și inspirat de priveliștile vieții așa cum au înălțat-o sfortările unui veac întreg, idealismul scriitorilor care au venit după 1880 ne dă posibilitatea să ne recunoaștem în el, se arată ca expresiunea adevărată a sufletului nostru, cum, în același timp, ne deschide luminoase perspective mai departe. Nu este un idealism retrospectiv, cum era acela al romanticilor care-și îndreptau mereu spre trecut visurile lor, căutau acolo ce putea să-i încînte, să le dea vagi consolări. De aceea el apare senin și optimist, iar pentru poezie înseamnă o Renaștere întrecînd pe aceea de acum cîteva veacuri consacrată cu acest nume.

INDREPTĂRI

- La pag. 12, rîndul 12, să se suprimă: ea.
" " 15, " 9 de jos, să se cetească: Durk-
hein.
La pag. 57, rîndul 16, să se cetească: sensibilitate.
" " 87, " 7, " " : nu i s'a impus.
La pag. 112, rîndul 14, trebuie citit: quatre.
" " 124, " 4-5, să se cetească: refractare.

CUPRINSUL

POESIA ORAȘELOR	5
POESIA VIETEI RUSTICE	87

VERIFICAT
2007

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

VERIFICAT
1987

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

714

7

**VERIFICAT
2017**

Institutul grafic «LUCEAFĂRUL» Soc. Anon.
BUCUREȘTI